شورا

اوچنچی ییل

عـــدد ۲۰ * سنه ۱۹۱۰

محرّری: رضاءالدین بن فخرالدین

ناشرلری: محمدشاکر و محمد ذاکر رامیفلر

مندرجه‌سی:

پورتـكیز (پرتوغالیه) مملكتی.
پورتـكیزده جمهوریت اعلان قیلنو مناسبتیله.
توحید و علم.
امام ومدرس سرورالدین.
قورغان و اوبالر
حبیب النجار الاوناكی.
نوطه دفترمدن.
استانبولده تاتار شاكردلری. موزه‌خانهٔ عسكریه، مختارپاشا نطقی.
عثمان زاده محمود صطایفی.
اخلاق و آداب. المغربی.
آثار قدیمه. (نوفرات فریه سنده اولان قبرتاشلری).
قورقنچلی حال.
رازی رفیقف.
دنیا كتابندن.
ن. دوماوی.
روسیه‌ده مسلمان مسئله سی X. غ. آلیسف نك «روسسقا یا میصل» ژورنالنده غی مقاله‌سندن عینا ترجمه.
ف. ك.
توركیچه‌مو، توگلمو؟
(«ایدل» غزته‌سندن)
تربیه و تعلیم.
اشعار. «قزق ترقی»
محمد واقف، استرخان.
مراسله و مخابره.
طرویسكی، پیشپك، مالمژدن.
اسلام ومسلمانلرغه عائد قسقه خبرلر. حجاز تیمر یولی، منع مسكرات و غیریلر.
«تل یاریشی» مقاله‌لری حقنده.
معلم حسن علی.
مسامره. ر. ف.

ادارەدن

«چاللی» استانسەسندن، «امام غزالی رسالەسندە زور یاڭلشلر وار» دیە خط یازغوچی امام مدرس‌کە: مذکور یاڭلشلرنی کوستروب ادارەگە یازوگز رجا قیلنەدر.

◘ میان عبدالاول افندی‌گە: شیخ سعدی قصەسی تابشرلدی، مکتوبگزنی دە آلدق.

◘ ف. افندی احمدوف‌گە: یباررسز.

◘ ع. د. افندی‌گە: «یالغوزلقدە» اسملی مقالەگز «ادبیات» کلیشەسی آستندە باصلنور.

◘ م. ن. افندی‌گە: مکتوبگز تابشرلدی.

◘ کاغدنڭ ایکی طرفینەدە یازلمش مکتوبلرنی کیسوب حرف جیار ایچون تورلی آدملرگە تاراتوب ویررگە ممکن اولمادیغندن هم‌دە بر طرفندن حرف جیولدیغی وقتدە ایکنچی طرفی کوب وقت قارالوب بوزولوب بتدیکی سببلی تانی آلمادقلرندن باصلمی قالورغە مجبوریت اولەدر. «شورا»غە مقالە یازوچیلر اوشبونی خاطرلرندە طوتسەلر ایدی.

***

حسینیە مدرسەسندە اوقومش اسد الله ثابتوف اسملی شاگردکە اوزینڭ یاقینلری طرفندن آیتولەچك کرکلی سوز بار. شونی ایشتور ایچون تیزلکدە «وقت» ادارەسنە کیلوب کورلوی مطلوبدر.

تصحیح

اوشبو عددنڭ ٦٣٢ نچی بیتندە ٢ نچی باغانا و٢ نچی سطردە اولان «ایچونی» سوزینی «ایچون» دیە و ٦٣٣ نچی بیتدە ١ نچی باغانادە ٣٠ نچی سطردە «قرغیز وقازاقلردن» جملەسینی «قرغیزلر، قازاقلرغە» دیە، ٦٤٠ نچی بیتدە ایکنچی باغانادە عربی شعردە اولان «وذمما» سوزینی «ذممها» دیە اوقورغە تیوشلی.

امثال.

کونلرنڭ برندە صایصقان، قوشلرنی ضیافتکە اونداب: «علما مجلسینە تشریف قیلوگزنی اوتنەمز» دیە یازو تاراتدردی. خط تاراتوب یوروچی کوکی اوزینڭ یازو تانومادیغی هم‌دە آڭغرالغی سببندن خطنڭ برسینی تولکی‌گە تابشردی. تولکی هر نە قدر اوقورغە یازارغە بیلسەدە خطدە اسملر یازلمادیغی سببندن خطنڭ اوزینە ایدیکندە شبهەسی یوق ایدی. کوکی‌گە قاراب: «آفرین! علما مجلسنی کوررگە آرزوم پك کامل، ساعتندە باررم» دیە جواب ویردی. کوکی قایتوب خطلرنی تابشردیغنی هم‌دە تولکی‌نڭ آفرین اوقودیغنی وکیلورگە وعدە قیلدیغنی سویلادیکندە صایصقان اوزینڭ قورقوندن بوگولوب، آز قالدی هوشی کتمادی. قارغالر، چوکالرنی جیوب صایصقان بو حقدە مشورت مجلسی یاصادی. آرالرندە اولان قوزغون: «قورقماگز! حیلەنی تابدم!» دیە مجلسدن چیقوب کتدی دە طوب طوغری تولکی‌گە باروب: «افندم حضرتلری! صایصقان ضیافتنە واررغە وعدە قیلوگزدن ممنون اولدق، بو التفاتگز جملەمزنی‌دە شادلاندردی، ضیافت دوشنبە کون اویلەدن صوڭ ساعت ١ دە اولاچقدر، فقط سز بورزایلر ایلەمی کوچوکلر ایلەمی اوطوررسز؟ اوشبونی بیلشور ایچون صایصقان بنی بیلشورگە یباردی». بونی ایشتدیکندە تولکی: «أهە! دوستمز صایصقانغە سلام سویلا! بن ضیافتکە بارا آلمیم، چونکە دوشنبە کون روزە اولمق عادتمدر، بنی معذور کورسون! علما مجلسندن محروم قالمق زور موفقیتسزلکدر، شویلە ایسەدە عادتنی بو کون‌گنە بوزارغە یارامی!» دیدی. قوزغون قایتوب اوشبو خبرنی یتشدردیکی وقت قوشلر خصوصا صایصقاندە اولان شادلق دنیاغە صغماز درجەلرگە یتدی.

شرق کتابخانه‌سی

صاحبی : احمد اسحاقی

اورسق شهرنده

سنهٔ تأسیسی ۱۹۰۶

Адресъ: ***Орскъ***, Оренбург. губ.
Ахмеду Исхакову.

« شرق کتابخانه سی » نده مصر ـ استانبول ـ هند ـ
بیروت مطبوعاتی کلیتلی صورتده موجود در .
مکتب ومدرسه‌لر ایچون هر فندن، هر تورلی درس
کتابلری،کوبلب آلغوچیلرغه‌غایت آرزان بها ایله‌کوندرلمکده در .
مفصل « اسامی الکتب » بوش یبارلور .
زاداتکه‌سز نالوژ ایله یبارلماس. بر سپارش (زا کاز)
نڭ دورتدن بری قدر زاداتکه یباریلورگه تیوشلی .
پوچته مصارفی آلوچیدن .

« وقت » مطبعه‌سنده

هر تورلی کتابلر، خط و اسچوط بلانقه‌لری،
کانؤیرتلر، طوی وضیافت ایچون زاپیسکه‌لر،
تبریك هم ویزیت کارتوچکه‌لری نفیس
وگوزل روشده اشلنه‌در . چیتدن صورا ـ
توچیلرغه تیز مدتده اشله‌نوب یباره‌در.

آدرس :
Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ"

محترم امام‌لرمز دقتنه!

یاشلر قویلور ایچون

میترقه دفترندن سؤیدینیه بیرورگه فورماسی
دوخاونی صابرانیه طرفندن یاصالوب تصدیق
ایدلگان‌میتر یچسکی اسپرافکه‌هم‌سیمینی‌ویپسکه
بلانقه‌لری باصلوب چقدی .

بهالری : یوز دانه‌سی ۵۰ ق . پوچته مصرفی ایله ۸۵ ق .
نالوژ ایله ۱ صوم .

آدرس : Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ"

« کریموف ، حسینوف و شرکاسی » نڭ کتاب مغازینلری اورنبورغده هم اوفاده .

مصردن یاڭی کیلگان کتابلر:

فلسفة ابن الرشد	صوم ۵۰ تین
الاشاعة لاشراط الساعة	۱ « — «
الاقتصاد فی الاعتقاد	— « ۶۰ «
سر الروح	— « ۶۰ «
الحصون‌الحمیدیه لمحافظة عقاید الاسلامیه	— « ۳۰ «
تمییز الطیب عن لخبیث	۱ « — «
آکام المرجان فی احکام الجان	۱ « ۳۰ «
کتاب الفوائد المشوق الی علوم القرآن	۱ « ۲۰ «
دلیل الحیران فی الکشف عن ای القرآن	۲ « — «
تهافت الفلاسفة للامام الغزالی	۱ « — «
« لابن الرشد	۱ « — «
المقدمة لابن خلدون	« ۵۰ «
شرح معلقات السبع	— « ۵۰ «
ابن قاصح علی الشاطبیه	۱ « ۵۰ «
درة التنزیل وغرة التأویل	۲ « — «
حجة البالغة اعلی مجلد	۲ « ۵۰ «
مقامات الحریری شرحلی	۲ « — «
الانسان الکامل	۱ « — «
الجامع الصغیر	۲ « — «
سراج المنیر فی شرح جامع الصغیر	۵ « — «
الملل والنحل	۵ « — «
همع الهوامع فی‌شرح الجوامع	۲ « ۵۰ «
ارشاد الفحول الی التحقیق من علم الاصول	۱ « ۵۰ «
تفصیل النشأتین وتحصیل السعادتین	— « ۶۰ «
الیواقیت والجواهیر	۲ « ۵۰ «
احیاء علوم الدین	۵ « — «
ادب الدنیا و الدین	۱ « — «
فتح القدیر اعلی مجلد	۲۱ « — «
کتاب الاذکار للنووی	۱ « ۲۰ «
مجموع الرسائل	۱ « — «

پوچته مصارفی آلوچیدن . زاداتکه‌سز کتاب نالوژ ایتوب‌یبارلمی . زاداتکه‌گه آقچه اورنینه پوچته مارکه‌سیده مقبول .

آدریس : Оренбургъ, یا که Уфа, Т-ву Каримовъ, Хусаиновъ и К-о.

«وقت» اداره خانه‌سینڭ اوز مطبعه‌سنده نفیس روشده اعلا کاغدگه باصلوب چققان توبانده‌گی اثرلر اداره‌ده هم مشهور کتابچیلرده صاتلمقده‌در. اداره‌دن یوزلب آلوچیلرغه مخصوص اسکیدکه قیلنور. آدرس: Оренбургъ, редакція газ. „ВАКТЪ“

«محمد علیه السلام»

معتبر اصللردن آلنوب یازلمش بو اثر مکتب بالالرینه درس ایتوب اوقوتورغه هم مطالعه ایچون بیك موافقدر. مرتبی رضاء الدین بن فخرالدین. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲٤ تین.

«اویغه کیلگان فکرلرم»

محرری عمر القراشی.

عزته وژورناللرده اوتکون قلمی ایله مشهور عمر افندی نڭ ٤۹ صحیفه‌لی، احسان یخشیلق، ملتنی اصلاح، بلندلك سویوکبی اون فصل اوزره ملتمزنی ایڭ یوده‌تکان مسئله‌لردن بحث ایتمش بو اثر «وقت» اداره‌سی طرفندن باصلوب چقدی. حقی ۱۲ ة پوچطه ایله ۱٦ ة.

«تاریخ اسلام»

ابتدائی و رشدی مکتبلرده اوقوتمق ایچون استانبولده مکتب سلطانی مأذونلرندن عثمان افندی جلیللر طرفندن آچیق ترکی تلنده یازلمش بو اثر، ایکنچی مرتبه باصلوب چیقدی. حقی ۱۸ تین، پوچته ایله ۲۲ تین.

«جغرافیای عمرانی»

غیمنازیه و ریالنی مکتبلرده اوقوتولا طورغان درس کتابلرندن آلنوب ترتیب ایدلمش بو اثرنڭ تلی آچیق، افاده‌سی ینگل، مکتبلرده درس قیلوب اوقوتورغه مناسبدر. مرتبلری فاتح کریموف ایله نورالدین آغه‌یفدر. حقی ۳۰ تین، پوچته ایله ۳٦ تین.

«بالالار اچون واق حکایه‌لر»

باشقا تللردن کوچرلوب ترتیب ایتلگان بر اثردر. مرتبی دردمند. حقی ۱۲ تین، پوچته ایله ۱٦ تین.

«تل یاریشی»

یتمش دن زیاده اهل قلم طرفندن حکایه هم مقاله روشنده یازلغان بو اثرده اونطولغان یا که یوغالغان چن تاتار سوزلرینڭ بیك کوبسی جیولغاندر. اوشبو ۱۹۵ صحیفه‌لك اثر، گوزل کاغدده گوزل روشده باصیلوب هر بر کتابچیلرده ۷۵ تینگه صاتلمقده‌در. پوچته ایله ۸۵ تین.

«دورت کون»

روسلرنڭ مشهور ادیبلرندن ۋ. غارشین اثری بولوب، ر. رقیبف طرفندن ترجمه قیلنمشدر. بو رساله‌ده محاربه‌ده یارالانمش بر صالداتنڭ اوزی ئوتردیکی تورك صالداتی یاننده دورت کون عذابلانوب یاطدیغی و شو اثناده‌گی احوال روحیه‌سی ـ حسیاتی تصویر قیلنمشدر. بهاسی ۸ ة، پوچطه ایله ۱۰ تین‌در.

«قوزغونلر اویاسنده»

شاختده‌ده‌غی مسلمان اشچیلر طورمشینه دائر شریف افندی کمال قلمی ایله یازلمش عبرتلی بر حکایه در. بهاسی ۱۲ تین، پوچطه ایله ۱٤ تین.

«کتب سته و مؤلفلری»

حدیث وسنت عالملری قاشنده «کتب سته» دیه مشهور اولان حدیث کتابلری و آنلرنڭ مؤلفلری حقنده یازلمش بر رساله‌در. ۱۳٦ بیتدن عبارت اولان بو رساله‌نڭ حقی ٤۵ تین.

«باصلماغان شعرلر».

اوتوز قدر ذاتلرنڭ شعرلرندن نمونه‌لر جیولوب باصلمش شعر مجموعه‌سیدر. حقی ۲۰ تین، پوچته‌ایله ۲٤ تین.

«رحمت الهیه»

بو اثر، محترم موسی افندی طرفندن قوزغاتلمش «رحمت الهیه» مسئله‌سی حقنده مجتهد و محدث ابن القیم الجوزیه حضرتلرینڭ «حادی الارواح» نام بیوك اثرنڭ اولان بر فصلینڭ ترجمه‌سندن عبارتدر. ایکنچی مرتبه باصلدی. مرتبی رضاءالدین بن فخرالدین. حقی ۱۰ تین، پوچته‌ایله ۱۲ تین.

«ترویسکی علماسی و اصول جدیده»

اصول جدیده ایله بالالر اوقوتمق شرعا وعقلا درست ایدیکی حقنده، شیخ زین‌الله نقشبندی حضرتلری هم برابر اولندیغی حالده ترویسکی علماسینڭ اعلام نامه و عموی نصیحتلرندن عبارت براثردر. ایکنجی مرتبه باصلدی. حقی ۵ ة.

Оренбургъ, тип. газ. „Вактъ“

سنه ٣ عدد ٢٠

شوال ٢٤ سنه ١٣٢٨ ١٥ اوكتابر ١٩١٠ سنه

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

پورتكيز (پرتوغاليه) مملكتى.

اوشبو كونلرده جمهوريت اعلان ايدلديكى مناسبت ايله پورتكيز حكومتى حقنده بر قدر سوز سويلمك مناسب كورلدى.

آوروپا خريطه سينك غرب طرفنده اوزونچه شكلده كچوك بر مملكت كورلور. بو مملكتنك جنوب هم غرب طرفنده محيط دڭزى اولوب شرق و شمال طرفلرنده اسپانيا دولتى اولنور. اوشبو كچوك مملكت «پورتكيز» (پرتوغاليه) اسمنده در.

بوكونده «پورتكيز» مملكتينك زورلغى تقريبا توقسان بيك مربع چاقروم اولوب بتون اهاليسى ٥ ميليوندن آرتقدر. رسمى دين خرستيانلقنك كاتوليك مذهبى اولوب مملكتنك پايتختى «ليسابون» (اشبونه) شهريدر. اوشبو دولتنك آفريقا، آسيا، محيط دڭزلرى آطه‌لرنده تخمينا ٢ ميليون چاقروم مربع يرى و ٧ ميليوندن زياده اهاليسى واردر.

پورتكيز مملكتى، برنچى قرن هجريه (ميلادى ايله ٨ نچى قرنده) اسپانيا مملكتى ايله برلكده مسلمانلر طرفندن ضبط ايدلدى و عربستان مملكتندن يك كوب عرب خلقى كوچوب يرلشديكلرندن مملكت بتونه بتونه عربستان اسمينه لائق اولدى.

ايسكى مسلمانلر ايسه غايت اشلكلى، فداكار، علم و مدنيت محبلرى اولدقلرندن اسپانيا ايله برابر پورتكيزنى هم تعمير ايتديلر، زراعت اشلرينه اهميت ويرديكلرى كبى تجارتنى‌ده غايت ترقى قيلدرديلر. اهالى فوق العاده بايودى. «اشبونه» (ليسابون) دنياده برنچى مرتبه‌ده ديورلك تجارت مركزى اولدى.

«اشبونه» (ليسابون) ده يتشمش اسلام علماسينك حسابى يوقدر. بو شهر، امويلر عصرنده جامعلر، بيوك مدرسه‌لر، الوغ عالملر و مصنفلر ايله طولوغ اولنور ايدى. يڭى دنيا كشف ايتمك قصدى ايله كويمه‌لر حاضرلب، اوچسز و قريسز ديه اعتقاد ايدلمش محيط دڭزى ايچينه كروب كتمش و «المغرورين» ديه شهرت بولمش ياش مسلمانلر اوشبو شهر آدملرندن ايدى. بونلرنك اورنلرى حتى بو كونده‌ده «المغرورين» ديه معروف ايديكى روايت قيلنور.

باشقه قوملرنك انقراضلرينه اون تورلى يوز تورلى سببلر اولديغى حالده مسلمانلرنك انقراضلرينه بوكون‌گه قدر يالڭز برگنه سبب اولا كلمش، بوده ايسه اوز آرالرنده اتفاقسزلقلريدر. پورتكيزده اولان اسلام دولتى تمام قوت و شوكت حاصل ايدوب مدنيتنك اڭ عالى درجه‌سينه ايرشديكندن صوڭ اوز

آرالرنده ظاهر اولان جزئی اختلافلرنی، وقتنده سوندرمامشلر بلکه همیشه تربیه‌لب و سیمرتوب بلاغت‌که ایرشدرمشلردر. اوشبو سببدن کوچلی بر حکومت یرنده ضعیف و کوچسز اولان بر قاچ حکومت تشکیل ایدلنوب، بونلر بر بری ایله محاربه ایتمشلر و بر بر ینك ضررینه دشمنلر ایله عهدلر، مقاوله‌لر یاصامشلردر. بو کبی اشلرنك نتیجه‌لری نه‌لردن عبارت اوله‌چغی معلومدر، کوب سویلرگه حاجت یوق. بونلرنك بو حاللرندن تون طرفلرنده طورمقده اولان کچوك بر خرستیان طائفه‌سینك کوڭل لری اوسوب دنیاغه قالقوب چیقدیلر، بری ایله اتفاق توزوب ایکنچیسنی ضبط ایدرگه کرشدیلر، نهایت بری صوڭنده ایکنچیسنی اوله‌رق بتون پورتکیز دولتنی اوز قوللرینه آلدیلر، مستقل بر حکومت توزوب عرب حکومتلرینك یرلرینه اوطوردیلر. روحانیلر، مسلمانلرنی دینلرندن دوندررگه کرشدیلر، وعظ هم نصیحتلرینك ثمره‌سی اولمادیغنی کوردیکلرنده جبر و ظلم یوللرنی طوتدیلر. کیمنی اوتغه صالدیلر، کیمنی آصوب کیمنی کیسدیلر. عذاب اسملی دنیاده نه قدر نرسه وار ایسه هر بری یورتولدی. نهایت روحانیلر مقصدلرینه ایرشدیلر. ١٥٢٦ سنه‌لرنده پورتکیزده خرستیانلق قبول ایتمامش بر عرب کورلماز ایدی. خرستیان دیننی قبول ایتمامش عربلر اوشبو مملکتدن هجرت ایدوب و کوبسی‌ده یولده تلف اولوب بتمشلردر.

بوکونگی پورتکیز مملکتنده اولان خلقلر، خالص عرب قومندن دگل ایسه‌لرده عرب ایله قاتشمش بر قومنك بالالریدر. اوشبو سببدن قیافت جهتندن باشقه قوملردن زیاده عرب قومینه اوخشارلر، عربلر کبی قزو مملکتلرده معیشت ایدرگه چدارلر. عربلردن میراث قالمش بر چوق گوزل عادتلرینی حتی اوشبو کونگه قدر صاقلامقده‌لردر.

پورتکیزده ١٦٤٠ تاریخنده حکومت سوررگه باشلامش براغانسه (براگانزا) سلاله‌سی اوشبو کونگه قدر دوام ایدوب کلمش، لویس (لویز) اسملی پادشاهلری وفاتندن صوڭ بونك اوغلی قارلس (قارل) ٢٦ نچی یاشنده اولدیغی حالده ١٨٨٩ نچی ییل ١٩ نچی اوکتابرده آتاسی یرینه پورتکیز تختنه چیقوب پادشاه اولمشیدی.

قارل، کوچلی و غایت بهادر بر پادشاه اولوب عالم و علم اهلینی سومکده، موسیقی و رسم توشرمك کبی هنرلرده متخصصلرندن ایدی. یدی تورلی لسان ایله سویلرگه بیلوب تألیف ایله شغللنور، شکسپیر روایتلرنی پورتکیز لسانینه ترجمه قیلوب نشر ایدر ایدی. خاتونی الڭ گوزل خاتونلردن اولوب فقرا بالالری ایچون پك کوب تربیه خانه‌لر، خسته خانه‌لر آچدررغه سبب اولمش و بو یولده کندی بایلغندن کوب مصرفلر طوتمشدر. بونلر ایله گنه قناعتلنمای حتی خسته خانه‌لرده هر وقت ممرضه (سیسترا میلوسیردیه) لك وظیفه‌سنی اجرا قیلوب یورر اولمشدر.

قارل ایله ولیعهدی اولان لویس، ١٩٠٨ نچی ییل ١٩ نچی یانوارده پایتخت اولان (لیسابون) شهرینك اورامنده کیچ ایله ساعت ٦ لرده نامعلوم آدملر طرفندن قتل اولندیلر. ایکنچی اوغلی مانوئیل هم جراحتلاندی. یانلرنده برلکده اولدیغی حالده قارلنڭ خاتونی سلامت قالدی. بوندن صوڭ پورتکیز تختنه کچوك اوغلی مانوئیل چیقوب حکومت سوررگه باشلامش ایدی، فقط بختیار صورتده حکومت قیلورغه موفق اولمادی. چونکه تختکه چیقدیغندن ٣٢ آی صوڭنده مملکتده جمهوریت اعلان ایدلدیکی سببندن تختنی تاشلاب پورتکیزدن چیتکه قاچارغه مجبور اولدی.

پورتکیز مملکتنده دوره‌ن هم روحانیلر، لیبیراللر، جمهوریتچیلر اسمنده اوچ سیاسی فرقه اولوب عوام خلقی برنچی فرقه‌گه ایارمشلر ایدی. پروغراملری بر برینه یراق اولدیغندن اوشبو فرقه‌لر بر بری ایله دوست طورمادیلر. بونك سببندن مملکت اداره‌سنده انتظام اولمادی وطوغری بر سیاست تعقیب ایدلمادی.

برنچی فرقه اولان اوگلر عسکرنڭ بر قسمینی اوز طرفلرینه میل ایتدروب ملت مجلسنی تاراتدردیلر و «فرانق» اسمنده اوز آدملرنی مملکت‌که دیکتاتور ایدوب اعلان قیلدیلر. بونکله برابر ایکنچی و اوچونچی فرقه‌لرنی‌ده طغزلقده طوتدیلر. بونلر نفوذینه تابع اولدیغندن آچو ایدلوب باشقه فرقه‌لر طرفندن قرال قارل اولدرلدی، دیکتاتور ایسه مملکتدن چیقوب قاچدی. اوگلر (دۋاره‌ن وروحانیلر) أش باشندن چیقارلدیلر.

صوڭ وقتلرده قرال مانوئیل اوگلرغه تایانمقده فائده اولمیه‌چغنی آڭلاب، أش باشینه لیبیراللرنی چاقروب انگلتره هم گیرمانیه پادشاهلرینڭ تیکتاشلرینه کوره روحانیلر، دۋاره‌نلر (اوگلر)غه قارشو حرکت ایدرگه باشلادی. بوڭا ایسه اوگلر (برنچی فرقه) رضا اولمادیلر و مملکت اداره‌سینی جبری صورتده اوزلرینه آلوب مملکت‌که دیکتاتور قویمق فکرینه کردیلر و بونڭ ایچون پلانلر حاضرلرگه باشلادیلر.

جمهوریتچیلر ایسه بر اوگلر و ایکنچی مرتبه‌ده لیبیراللر، حکومت باشینه کاملکرینه رضا اولمادقلرندن جمهوریت پلانلری حاضرلمکده ایدیلر. آخرنده أشچیلر ایله بر قدر عسکر هم فلوتنی اوز نفوذلرینه آلورغه موفق اولدیلر وبونڭ سببندن مقصودلرینه‌ده یتدیلر.

جمهوریت، اوشبو ییل ۲۲ نچی سنتابرده اعلان ایدلدی. سرای خلقی و مینیسترلر قاچدیلر، خیلی قان توگلدیکندن صوڭ هر برده جمهوریت فلاقلری کوتارلدی، موقت اوله‌رق جمهوریت رئیسی تعیین قیلندی. قرال ایله عائله‌سی قاچوب چیقدیلر و بر صوغش کویمه‌سی ایله انگلتره‌گه کتدیلر.

جمهوریت طرفندن اعلان ایدلمش پلان بوندن عبارتدر: همه صنف خلق ایچون مکتبلر آچلور. مکتبلر، دنیا و معیشت‌که موافق صورتده تأسیس قیلنور. مستملکات‌گه الوغ امتیازلر ویرلور. فوق العاده اولان حکملر بترلور. حکم مجلسلری آشکار اولور. مناسترلر یابلوب جزویتلر سورلور. روحانیلر قوللرنده اولان مکتبلر یابلور. حکومت ایله دین، بر برندن آیرلوب مطبوعات ایچون حریت ویرلور.

* * *

جمهوریت، سیاسی محبوسلرنی آزاد قیلدی، دۋاره‌ن ومأمورلرده اولان چین (درجه)لرنی بتردی. مطبوعات سببندن عیبلانمشلرنی عفو قیلدی. آند ایتمکنی بتروب آنڭ اورنینه «وعده» آلمقنی غنه لازم ایتدی. قرال‌غه مخصوص سرایلر و ملکلرنی مناسترلر و آنلرنڭ ملکلرینی حکومت مالی اعلان قیلدی. جزویت جمعیتلرینی یابدردی. جمعیت خیریه‌لرنی دین اهالیرینڭ قوللرندن آلوب باشقه‌لرغه تابشردی. حکومت ایله دین آراسنده مناسبت یوق ایدیکنی رسمی صورتده اعلان ایدوب دینی بایراملر رسمیلکدن چیقارلدیلر. کاتولیکلر قاشنده حضرت عیسانڭ نائبی اعتبار ایدلمش پاپا هم‌ده آنڭ محکمه‌سی اولان ۋاتیقان ایله علاقه‌سینی کیسوب پاپا حضورنده اولان ایلچیسنی قایتاردی. شورای دولت اسمنده اولان محکمه‌لرنی بتردی.

مسلمانلر، کرک دین جهتندن و کرک سیاست جهتندن حزبلرگه آیرلورلر اولسه‌لر ضعیفلنورلر، کوب وقتده تمام منقرض اولورلر. اما بوڭا خلاف اوله‌رق خرستیانلر، مختلف پروغراملی حزبلرگه آیرلمق سببندن بالعکس کوچ وشهرت کسب قیلورلر، بونده نه حکمت واردر؟

پورتکیزده اولان یگی حکومت (جمهوریت)نی باشقه حکومتلر اعتراف ایدرگه باشلامشلردر.

مقاله‌لر:

توحید و علم

١٤

انسانیت عالمنده تفرق واختلاف.

بتون نوع انسان ذات وماهیت جهتندن برشی اولمش ایسه‌ده آنکا عارض اولان بعض احوال سببندن آنك افراد واصنافی آراسنده ایسکیدن بیرو تورلی ماده‌لر خصوصنده افتراقات واختلافات دوام ایدوب کلمکده‌در. حالبوکه بویله اختلاف و افتراقلر سببندن بتون انسان عالمی بر غوغا ایچنده یاشاب، هرج ومرج هم‌ده درلو درلو امراض اجتماعیه‌لره دوچار اولمشدر.

بو اختلافاتنك سببلری کوب اولور ایسه‌ده باشلوچه‌لرینی اوشبو اوچ نوع گه آیرمق ممکندر:

برنچی سبب جنسیت وقومیتدر. انسانلر، ایك أیسکی زمانلردن بیر وعائله‌لر تشکیل ایدوب صوڭره قبیله قبیله، جنس وجنس بولنوب یاشاب کلورلر وهر قایولری برر درلو قیافت و طبیعتده اولنوب، هر قایوارینك دخی برر درلو عادت وعرفلری وهر قایولرینك ایت وقان جهتلرندن اوزلرینك آراسنده ارتباط ومناسبتلری اولنور. شونك ایچون هر بر قوم دیگر قوملر ایله غوغا ومنازعه قیلشه‌قلری طبیعی وعمومی بر عادت بولوب قالمشدر. جنس وعصبیتلری غالب اولان قوملر، باشقه‌لری اوزرینه هجوم ایدوب قوت وقهرمانلقلری ایله دیگرلره غالب بولو سببندن حتی آرالرنده قانلر دوکلمش وکوب قوملر هلاك، محوومنقرض بولمشلر. بویله اختلاف شیمدیگی زمانلرده هم باقیدر وانسانلر بر قانون عمومی نك محاکمه‌سینه تابع اولمقدن محروملردر.

ایکنچی سبب: فساد فطرتدر. حق تعالی حضرتی هر بر مخلوقنی وشول جمله‌دن انسانلرنی‌ده اوّل حالده برفطرت صافیه‌ایله خلق قیلمشدر. اگرده نوع انسان اوزینڭ فطرت ذاتیه‌سنی کامل محافظه قیلمش اولسه، بتون افراد، بر انسان حکمنده اولور وبتون افراد بر طوغمه قرنداش حکمنده مصلحت اوزرنده عمر سوررلر ایدی. فقط اکثر انسانلر فطرت سلیمه‌لرینی تلف ایتدیلرده انسانیتلرندن چیقوب فطرت سلیمه ایاسی اولان حقیقی انسانلق صفتندن آیرلدیلر، شونك ایچون آرالرنده بغض وعدواتلر بونك نتیجه‌سی اوله‌رق افتراقات ظهور ایتمشدر. فطرت مستقیمه اربابی اولانلر، انسانلرنی انسانیت یولینه دعوت وسعادت اوزرینه سوق قیلدقلری حالده فطرت فاسده اربابی اولانلر آنلرنی شیطانیت، بهیمیت، سباعیت، جن وپریلر یوللرینه دعوت قیلورلر.

فطرت مستقیمه اربابی اولان انسانلر ایچندن انبیا وصلحا حکما ظهور ایدوب هر بری آدم بالالرینی هدایت طریقلرینه دعوت ایدرلر، فضائل انسانیه وعلوم فطریه ساچوب انسانلرنی تکمیل یولنده خدمت قیلورلر. فطرت فاسده اربابندن شیطانلر سباعلر ومجرملر ظهور ایدوب انسانلرنی کندی یوللرینه دعوت ایدرلر. ظالملر وفرعونلر، هامانلر وجابرلر، نمرود وجبابره‌لر، فاسقلر ومنافقلر، کاهنلر نوع بشرنك بتون عمری بوینچه توارث ایله تسلسل وتعمم اولنوب کلمکده‌در. بو ایکی درلو انسان ذریتلری هر ایکیسی‌ده انسان سلاله سندن اولور ایسه‌ده آنلرنك ایکی آراسنده اولوغ اختلاف وافتراق واردر. بو ایکی فرقه انسانلرنك

آراسنده نهایتسز قانلر دوکلمش وحیات اجتماعیه‌لره موت وهلاکت کلمشدر. ایشته حسابسز ملتلر بونك سببندن محو بولندیلر. قرآن کریمنك: «خلق خلقه ثم هدی» (*) آیت کریمه‌سی فطرت مستقیمه اصحابی اولان انسان کامللر حقنده بولوب «صم بکم عمی فهم لا یرجعون» آیت کریمه‌لری فطرت فاسده اربابی اولان انسانلر حقنده بولسه کرکدر. «وامتازوا الیوم ایها المجرمون» آیت کریمه‌سندن مراد دخی شونلر بولسه کرکدر. چونکه آنلرنك بعضیلری هیچده اصلاحنی قابل اولمادیغندن مجرملردن اولورلر.

اوچنچی سبب: اختلاف استعدادر. نوع انسان ذاتا بر مخلوق اولمش ایسه‌ده آنك دخی افرادینك استعداد و قابیلتلری مختلف اولمشدر. بعضیلرینك ملکات عقلیه و روحانیه‌لری بیك تیز منبسط اولوب بعضیلرینك فهملری ذهنلری مستور اولمقده‌در. بعضیلری اصلاح واکمال اولنمقنی بیك تیز قابل اولوب وبعضیلریده هیچ بر جهتدن اصلاح قیلنمازلر. بهیمیت، سباعیت، شیطانیت جهتلری تمام غالب بولوب فطرتلری ده بتونلای سونمش اولور. «لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم آذان لا یسمعون بها ...» آیت کریمه‌لری ایله بونلره اشارت اولنور. انسانلرنك علم بابنده اولان استعدادلرینك اختلافی دخی ایکی درلودر. بری: وراثتده اولور، یعنی انبیالردن میراث اولوب قالمش علوم فطریه حقنده استعدادلرنك اختلافیدر. هر بر نبینك کندینه وارث (حواریون)ی وحملهٔ دینلری اولوب آنلر نبیلرینك کتابلرینی وشریعتلرینی درلوچه آکلاب درلو درلو وجهلر ایله تأویللرده بولندیلر. هر قایولری استعدادلرینه کوره بر درلو آکلاب بونك سببندن ده دخی درلو مسلکلر ومذهبلرگه آیرلدیلر. بناء علیه هر پیغمبرنك امتلری اختلاف استعداد سببندن کوب فرقه‌لره تحزب وتفرق قیلندیلر.

بنی اسرائیل ملتی ایشته اوشبو تفرق بلاسی سببندن منقرض اولدی. تورات، زبور، انجیل شریفلرنك علماری اوشنداق شریعت موسویه ضایع غه اوچرادی. بعینه اوشبو افتراق بلاسی سببندن ایسکی ملتلرنك اکثرلری اصل دینلرینی ضائع ایتدیلر.

ایکنچی: علم حکمت بابنده اولان استعدادلرنك اختلافلریدر. انسانلر درلوچه اولان استعدادلری سببندن طریقت انبیا وآنلرنك علملرنده اختلاف ایتدیکلری کبی علوم نظریه وحکمیه‌ده شویله اختلاف قیلشدیلر. بناء علیه آنلرنك طریقت دینیه‌لری، مسلك ومذهبلره آیرلدیغی کبی مسالك فلسفیه‌لریده درلو درلو اولنوب کلمکده‌در. حکمانك هر قایولری کندی استعداد و قابیلتلرینك اقتضاسیله حقایق موجوداتنی شرح قیلمشلر و بونك سببندن مسالك حکمیه‌ده اختلافات میدانه کلمشدر. ایسکی یونانلردن باشلانوب حکما، اشراقیون، مشائیون، مادیون وفلانلر کبی فرقه‌لره متفرق اولمشلردر. شیمدیگی أوروپا فلاسفه‌سی هم مسلك اعتبارنچه تفرق ایتدیکلری معلومدر.

خلاصه: انسانیت یوقاریده مذکور اولان افتراقنك سببلری ایله پاره پاره اولندی. بونك ایله نوع انسان، بیکلر ایله سنه‌لردن بیرو مرض‌غه دوچار اولوب کلمکده‌در.

١٥

اسلامیت وافتراق.

دین اسلام هر درلو خرافات وهر درلو تحریفات وفلانلرنی طرد قیلدیغی کبی انسانیت عالمنده ظهور ایدن هر درلو اسباب اختلاف وافتراقلرنی ده تمام ویران قیلمشدر. انسانلرنك حیات اجتماعیه‌لرینی‌ده وجود قیلوب بر رشتهٔ اتفاق واتحاد ایله مربوط قیلمشدر. بنی آدم آراسنده بیکلر ایله سنه‌لردن بیرو توارث وتراکم ایدوب کلن کرك جنسیت وکرك فساد فطرت وکرك اختلاف آراء واستعداد سببندن اولان اختلاف وافتراقلرنی تاشلاب خالص

(*) بو عبارت اوزرنده آیت تابلمادی. «شورا».

انسانیتی اخذ قیلمشدر. شول جهتدن اسلام ایله انسانیت بر برینه تمام مطابق اولورلر. «سز بنده لرم بارچه‌گزده حبل الله اولان کتاب الله‌غه اعتصام قیلوگز» معناسنده اولان «واعتصموا بحبل الله جمیعا» آیت کریمه‌سی، درلو جنس ودرلو عنصرلردن عبارت اولان بتون دنیا یوزنده میلیونلر ایله، اهل ایمان اوزرینه خطاب ایدلمشدر. آنلر کرك نه کبی جنس وعنصرلردن اولسه‌لرده اولسونلر بو خصوصیتلر ینی براقوب فقط قوانین قرآنیه‌گه یابشمق حکمت قرآنیه ایله‌گنه تأدب وتربیه ایدلمك حقنده بیورلمشلردر. اسلام نظرنده جنسیت وقومیت، عنصریت وفلانلر کبی نسبتلرگه اعتبار اولمادیغندن جمله اهل قرآن، هیچده آیرلمایوب جمله‌لری بر وجود وبردل وبر تربیه آلورغه، بر امت وبر ملت اولورغه تیوشلیدر. دنیاده اولان اهل ایمان، بو طریق ایله تربیه‌لنور بواسه‌لر جمله‌سی حقیقت اسلامیت ایله تربیه قیلنمش بولورلر ده حقیقت انسانیت‌گه ایریشورلر، چونکه انسانیت ایله اسلامیتنڭ معنالری بردر.

حضرت قرآن «ولا تفرقوا» دیه آیرلشمقدن نهی قیلادر. بو نهی ایسه اهل ایمان نڭ هر درلو اختلاف وافتراقلرینی شامل اولوب کرك جنسیت وعصبیت کرك فساد فطرت وکرك استعداد سببلرندن اولسون جمله درلو افتراقلردن نهی قیلمشدر. اهل قرآن، کرك قایو جنسدن اولسه‌ده اولسون آتا بابالرندن قالان عادتلرینی وتوارث طریقی ایله جاری اولان یاوز رسملرینی وخرافاتلرینی تاشلاسونلرده قرآن ایله تربیه قیلنسونلر. قومیت وجنسیت جهتندن نشئت ایدن قرنداشلك‌گه کوره قرآن‌غه اعتصام قیلمق وآنڭ ایله تربیه قیلنمقدن نشئت ایدن قرنداشلکنی رعایت قیلسونلر. درلو استعدادلردن وفساد فطرتدن نشئت ایدن هر درلو اعمال فاسده واحوال قبیحه وفلانلرنی تاشلاسونلرده قرآن کریم ایله تربیه‌لنوب فطرت سقیمه‌دن دوالانسونلر. درلو استعداد وقابلیتلردن ناشی اولان علملرنی ومذهبلرنی حضرت قرآن‌غه مقابله قیلسونلرده حقیقلرینی اخذ ایتسونلر. چونکه قرآن کریم نوع انساننڭ بتون اعمال واطوارینڭ نسخه‌سی اولدیغی کبی علوم وافکارنڭده عادل میزانیدر. بونی «فاصبحتم بنعمته اخوانا....» آیت کریمه‌سیله تأیید وتأکید ایتمشدر. ضائع اولنمش اولان انسانیتلرینی قرآن سایه‌سنده یاڭیدن احیا قیلا بیلورلر. صوڭره بو نعمت وبلکه‌ده اصل انسانیت جهتندن اولان اخوت وقرنداشلکلرینه‌ده قایتا بیلورلر.

امام ومدرس سرورالدین.

«قورغان» و «اوبا» لر.

«اوفا» تاریخی بیان ایدلدیکی اورنده (شوری عدد ١٧): «اوفا ولایتنده یوغرلردن صوڭ نوغایلر اولوب، روسلر قزاننی آلدقلرندن صوڭ، نوغایلر — ایمدی بو یرلرگه روسلر کلور — دیه قفقاز طرفلرینه کوچوب کتدیلر» دیه یازلمشدر. بزلر باشقرد بابایلرنڭ معتبرلرندن: «ایلك زمانده بو یرلرده نوغایلر بولغانلر، روسلرنڭ کلمکلرندن قورقوب بوندن کوچوب کتکانلر» دیه کوب مرتبه‌لر ایشتمش ایدك. بو خبر باشقردلر آراسنده روایت لسانیه طریقی ایله قارتلردن یاشلرگه کوچرلمکده‌در. لکن تاریخلرده کورلمادیکندن بو خبرلرگه اهمیت ویرماز ایدك. شمدی «شوری» نڭ شویله بر خبرنی تاریخلردن ترجمه ایتدیکندن: «بابایلردن ایشدلمش خبرلر بتونلای اصلسز اولماز» دیه بر تورلی امنیت حاصل ایتدی.

مذکور مقاله‌ده، آثار قدیمه‌دن اولان قورغانلر حقنده هم بحث ایدلنوب، قورغانلرنی الوغ کیمسه‌لرنڭ قبرلری؛ دیه‌در. بو سوز، البته درست اولور. چونکه قورغانلر هرقایوسی دیبورلك ایسکی قبرلر یانلرنده و یاکه شونلرغه یاقین یرلرده اولادر. بزم اوز اطرافمزده هم قورغانلر وار. اوزمزنڭ باصومزنڭ اورتا بر یرنده‌ده بر قورغان وار. خلقلر بو-

نلرغه « اوبا » دیه‌لر.

قورغانلرنك كچوك تاغلر كبی زورایوب كتمكلر‌ینك سببی : بورونغی خلقلر اوزلرینك الوغلرینك قبرلرینه اورلر صالمشلر، شوندن ایسه توبه‌لك هم تاغ روشنده اولوب قالمشدر. بعض بر روایتلرگه كوره ایلك زمان خلقلری سنه‌نك معلوم بر موسمنده اوزلرینك الوغ كورمش آدملرینك قبرلری حضورینه بیغولورلر و هر كیم بر مقدار توپراق آلوب كلوب قبرنك اوستنه صالور ایمش. هر سنه‌ده پك كوب كیمسه‌لر طرفندن توپراق صالنه صالنه قبرلكلر تاغ مثالنه كرر ایمش.

هر حالده قورغانلرنك اصلده قبرلك اولمقلرنده شبهه یوق. لكن « شوری » ده بونلرغه قورغان دییولدیكی حالده بونلرنك بزم آرامزده اولان اسملری « اوبا » در. بزلرده « قورغان » دیه سویلاوچی یوق. بوندن یكرمی سنه مقدم، محترم اسماعیل بك غصپرینسكی جنابلری « ترجمان » ده، قریمده اولان « اوبا » لرنی آثار عتیقه عالملری قازوب قارادیلر، دیه یازوب بونلرنی « اوبا » دیه تعبیر ایتمیشیدی. بن ایسه شول وقتدن بیرلی « اوبا » سوزی تاتار لغتنده قبر معناسنده ایمش دیه یورر ایدم، ایمدی بونلرنك قانغیسی درستدر ؟ شاید اوزینك اربابی بیلور. ظنمه كوره « قورغان » تركستان و باشقه ترك لغتلری اولوب، « اوبا » تاتارلرنك ایسكی لغتلری اولسه كرك.

بو سنه‌ده بزم اوچاستقه‌ده خدمت ایدوچی زیمسكی ناچالنیك كلوب باصومزده اولان « اوبا »نی قاراب كتدی. كندیسی آثار عتیقه جمعیتنده اعضا اولدیغندن بونی دقت ایله قارادی و كوب تورلی احتماللر یورتدی هم ده بلكه بونی تیز وقت ایچنده قازیتوب قارارمز دیدی. اگرده قازوب قاراسه‌لر بلكه بونلر حقنده یاڭی علملرده حاصل اولور. هر نه بونی اوز وقتنده « شوری » اداره‌سینه خبر ایتسه‌م كرك.

حبیب النجار الاوتاكی.

« استرلیتماق » او یازنده.

« شورا » — « اوفا » سوزی هم « اوبا » دن محرف ایدیكی حقنده بر روایت وار. گویا «اوبا» لر كوبلگندن اوشبو مملكتلر، « اوبا » دیه یورتولور اولمش، صوڭره روسلر بونی تحریف ایدوب « اوفا » دیه یازمشلر و شونك سببندن اوشبو محرف سوز شهرت تابمش اوله‌در. « قارا ایدل » گه ده «اوفیمقه » دیه اسم قوشوچیلر روسلر اولمشدر. بو كونده آرامزده ایسكی ترك لغتلرینی تیكشروب شغللنوچی كیمسه‌لر وار. اوشبو ذاتلر «اوبا» كلمه‌سی حقنده اولان فكرلرنی مرحمت قیلوب اداره‌گه یازوب كوندرسه‌لر، اوقوچیلر استفاده ایدرلر ایدی.

نوطه دفترمدن.

(عینا)

مدنی ملتلرنك طلبه‌سی سنه‌نك دورتده اوچ قسمنده تحصیل ایدوب بر قسمنده‌ده تطبیقات ایله اوغراشیور. بالنسبه دها قدیم اولان ملتلرنك مدنیتلری نه درجه‌ده اولدیغنی كوروب بلمك ایچون مهد مدنیت اولان شمدیكی ایتالیا، اسپانیا، استامبول، مصر كبی مملكتلرده گروه گروه طلبه سیاحت ایده‌رك آثار عتیقه‌سی اوزرنده تحقیقات اجرا ایدییورلر. طبیعی بویله فنی تدقیقاتدن طلبهٔ علوم بر چوق استفاده ایلرلر.

بو كبی فائده‌لری كوزه آلوب استامبولده « روسیه‌لی اسلام طلبه‌سی جمعیتی » بو سنه تعطیل اثناسنده كندی اعضالرینه مخصوص اولمق اوزره « استانبول نوۋستی » غزته‌سی باش محرری جلال الدین بك قورقمازف افندینك تحت ریاستنده اولارق استامبولك آثار عتیقه‌سنی كزدروب اعضالرینك استفاده‌سی ایچون اپی چالیشدی، بونك كبی اعضالرینه فائده ویره‌جك امرلرده الندن كلن خدمتی هیچ دریغ ایتمدی و ایتمیه‌چكدر. بو مناسبتله ۳۰ آغستوس

ده استامبولك «آثار عتیقه موزه‌سی» نی کزدکدن صکره «عسکری موزه خانه» یه کلوب اولده آلدیغمز مساعده‌یه بناءً ضابط افندیلر اچرویه آلدیلر. موزه خانه‌نك ایچنده اولان اسلحهٔ عسکریه‌یه باشقه دها پك چوق آثار عتیقه‌یی ضابط افندیلر تعریف ایده‌رك کزدرمکده ایدیلرکه موزه خانهٔ عسکری مدیری احمد مختار پاشا حضرتلری التفات ایده‌رك بزم یانمزه تشریف بیوردیلر.

اولا بزی سلاملایه‌رق خوش آمدی ایتدکدن صکره بزه خطابا:

«افندیلر! بو قدر اوزاق مملکتلردن کیلوب دار الخلافت اولان استامبولده بر آرایه طوپلانوب ملتنك استقبالنی دوشنمك ایچون بر جمعیت علمیه تشکیل کزدن طولایی جناب حقه سجدهٔ شکر ایتمك وظیفه‌مز در. اوت بو کون بویله‌جه موزه خانه‌لری گزوب علی الخصوص موزه خانهٔ عسکریه‌یه کلوب بابالرمزنك وطن اوغرنده نه قدر فداکارلقلرده بولندیقلرینی براقدقلری آثارلرنده مجسم اوله‌رق کورمك ایستمکگز شایان تقدیر شکراندر. سزی بو کبی مقدس یرده اوکمده کورمکمدن چوق ممنون اولدم، زیرا: سز بورایه کلمزدن بلکه دها سزك دنیاده وجودکز بیله یوقدی بن سزك حقکزده دوشونوردم. بن کچك ایکن دها سزك کبی مکتب صره‌لرنده وقتمده روسیه‌ده اولان دین قرداشلرمنك ترقیسنی دائما دوشونوردم. بتون لذت آلدیغم فکرده ایشته بو ایدی. بن یکرمی سنه اولسی قریمده منتشر ترجمان غزیته‌سنی اوقوب روسیه‌لی اسلام قرداشلرمنك نه حالتده اولدقلرینی ونصل وقعه‌لر باشلرندن کچردکلرینی ایی بلوردم. اسماعیل بك غصپرینسکی ایله یقین معارفه اولدیغی کبی دیگر منور الفکر محررلر ایله مخابره‌ده بولنیورم».

«افندیلر! سز روسیه‌ده اولان ملتداشلرمز شمال ترکلرینك رهبرلریسکز، وظیفه‌کز بیوك اولمقله برابر مقدسدر. اونك ایچونده اولا کندکزی اصلاح ایتمیه صکره، دین قرداشلرمزنك اصلاحینه چالیشمالی سکز، البته بو اصلاحات اخلاق اسلامیه دائره‌سنده افکارکزی تعالی ایتدرمکله و لزومندن فضله تعصبلردن واز کچمکله اوله‌چق. سز مکتبلرکزی بوراده بتردکدن صکره روس و آوروپا مکتبلرینك برینه کروب تحصیلکزی اکمال ایتمیه چالیشمالیسکز. آوروپا اسانلرندن اقل برینی بلمك سزه لازمدر. صکره مملکته کیتوب مکتبلر آچوب ملتك ترقیسینه فکرلرك تعالیسینه خدمت ایتمه‌لیسکز، ملتی فقر وخیم اولان فقر و جهالتدن خلاص ایتمیه چالیشمق سزك اوزه‌رکزده فرض عیندر. «الفقر اشد کفرا و نفاقا» نره‌یه باقارسك بزم ملتمز فقر و ضرورت یوزندن آوروپالیلر الی آلتنده ازلمکده‌در. هیچ بر وقت کندمزدن باشقه‌یه دایانمامليیز، زیرا، لیس للانسان الا ما سعی، در».

«عجبا سزك بورایه کلوبده تحصیل ایتمکگزك سببی نه‌در؟ سز آوروپایه یاخود روس مکتبلرینك برینه کروبده تحصیل ایدرسه‌کز دها زیاده معلومات الده ایده بیلمزمیدکز، طبیعی بونی هپکزده پك ایی بیلرسکز بونده هیچ شبهه یوقدر. لکن بورایه کیلوبده شو آز معلوماته‌ده راضی اولمقکز مطلقا ملت خاطری ایچوندر. زیرا: سز بوراده بولندیغکز مدتچه کندی لسانمزده علوم وفنون تحصیل ایتمکگز کبی بوراسینك اخلاقنه، عاداتنه لساننه و احوال روحیه‌سنه کسب وقوف ایده‌رك مملکته عودتکزده بونلردن هپسنی اولمازسه بیله بعضسنی ملته قبول ایتدره بیله‌جکسکز. شویله بر طرفدن تجارلرمز معاملهٔ تجاریه واسطه‌سیله دیگر طرفدن طلبه‌مز معارفه و توحید لسانه خدمت ایده‌رك بر برلرمزك لسان و افکارینی براشدرسه ڨولغا بوینده اولان بر ترك آناطولیده اولان بر ترکله مقصدینی قولای قولای آکلار و فکرلرینی برلشدرسه ال اله ویره‌رك طریق ترقیده آوروپالیلردن فرسخ فرسخ آرقه‌ده قالان ترکلر تعالی ایچون برنچی خطوه آطلامش اولورلردی و «واعتصموا...» آیت جلیله‌سی ایله بو کون بحق عمل ایتمش اولورلردی بربرمزی یبانجی طانیمامز وشمدیدن صوکره بینمزده

اولان یا کلیش اختلافلر آرتق یتشیر وکچمش اولسون».

«بن سزه بوراسینڭ اخلاقی دیدم، صاقین بوراسینڭ اخلاقی چوق فنا، سز استامبول اهالیسینڭ ایی اخلاقنی آلکز فناسندن اجتناب ایدیکز، بز اصل اخلاق شرعیه ایله متخلق بولنملییز. افندیلر! بز چالیشمالییز افکارمزی عالی ایتملییز، زیرا: بزم قهرمان بابالرمز عالی فکره مالك اولدقلرندن کندیلرینی عالمه طانتمشلردر. آوروپالیلر آنلر کلدکلری وقت در در دتریورلردی، صوڭ زمانلره قدر اسلاملر بتون دنیانی آیاقلری آلتنده چیکنامشلردر. آخر وقتلرده حالمز آغلاناچق بر حالده‌در. بزی بویله یاپان استبداددر. اسلاملری محو ایتمش رذیل ایتمش. دشمانلرمز بر برمزی محو ایتمك ایچون بزی آلت اتخاذ ایدییورلر. بونی اثبات ایچون یقین وقتلرده باشمزدن کچن بعض وقعه‌لری تخطر ایدرسه‌ك گوزل آکلاشیلور. بر قاچ سنه اول محمود شوکت پاشا و بن یوزباشی ایدك، بورادن مصره عسکر سوق ایدلدکده بز هم برابر ایدك. بزه دیدیلر: «نره‌یه کیدییورسکز بوراده بز خرستیانلر ایله برابر راحت یاشامق ایستیورز.» سلطان محمود زماننده قریم محاربه‌سنده فرانسزلر فاسدن عسکر آلوب جزائری محو ایتدیلر. شمدی ایسه جزائردن عسکر طوپلاب فاسڭ الغاسینه چالیشیورلر. بویله ایکی قرداشڭ بری دیگرینی محو ایتمه‌سی اخلاقسزلق دگلده، نه‌در؟. قوجه‌مان اندلس دولتی منقرض اولدی. وقتی ایله هندستان بو قدر ملیونلق بر اسلام مملکتی اولدیقی حالده انگلیزلر تحت اسارتنده‌در. یقین وقتلرده مصرده عرابی مسئله‌سی میدانه چیقوب مصری ده انگلیزلره قاپدردیلر. خیوه وبخارا خانلقلری محو اولوب وارمقده. ایران بو کونده ایکی دولتڭ میراث مالی حکمنده‌در. افغان ترقی ایدییور کبی کورنیور اما اوده تملسز بر ترقی‌در. بو صایدیقم احوالات مؤسفهٔ اسلامیه‌نڭ یوزده بریدر. بزم باشمزه نه‌لر نه‌لر کلمه‌دی؟ بو باشمزه کلنلر هپ کندمزڭ اخلاقسزلقمز و افکارمزڭ دون اولماسندن ایلرو کلمشدر».

«افندیلر، معلومکز بو بنا باشده کلیسه، صوڭره جبخانه اولمش. شمدی ایسه بر موزه خانهٔ عسکریدر. بز بوراده کچمش اولان عسکرلرمزڭ بر افدقلری اثرلرینی محافظه ایده‌رك اولاد وطننڭ محبت وطنیه و حسیات ملیه‌لرینی اویاندرمیه غیرت ایده‌چکز، تا که بابالرینڭ ایی اخلاقلری ایله اخلاقلانوب اولورسه فنالرندن کندیلرینی محافظه‌یه چالیشسونلر. اوت بو قدر آثار تاریخیه‌یی کوردکده کم دوستمز کم دشمانمز اولدیقنی تفریق ایده‌چکز، بناء علیه کملر، حقمزده فنامعامله‌ده بولنمش و کملر بزه تجاوزاتده بولنمش. . . . . صاقین الکزه تفنك آلوبده بر کوندن اعتبارا . . . . . . قالقشمایاڭ، بز تفنك اله آلمزدن اول الڭ بیوك دشمانمز و بزی بو قدر رذالته دوشورن جهالتی علم تحصیل ایتمکله امحاسینه چالیشمالیز، بزم برنچی وظیفه‌مز بودر. چالیشمالیز بابالرمز کبی غیور قهرمان عالی افکارلی صاحب متانت اوله‌رق یتشمالیز».

پاشا حضرتلری بوراده نطقنی بتردی. موزه‌ده موجود آثار اسلافدن قسم مهمنی بالذات کندیلری بزه تعریف ایتدکدن صکره مدیریت اوطه‌سنه عودت ایتدیلر. صوڭره ضابط افندیلرنڭ تعلیماتی ایله موزه خانه‌نڭ کورلمه‌سی لازم اولان یرلرینی کزوب شایان اهمیت آثارلری تماشا ایتدك. بو آثار جمله‌سندن: پاپاسلرڭ خرستیانلری اغفال مقصدیله ایجاد ایتدکلری جنتدن کلیسه‌یه کلن طریق مقدس. اسلامیتڭ ظهورندن صوڭره تشکیل ایدن دول اسلامیه‌نڭ و بعض دول اجنبیه‌نڭ بایراقلری. مثلا امویلرنڭ، عباسیلرنڭ، فاطمیلرنڭ و باشقه خلیفه‌لرنڭ بایراغی. طوپلرنڭ انواعی حتی آغاج طوپلردن آله‌رق تا الڭ صوڭ سیستیم طوپلرنڭ نونه‌لری موجوددر. تفنکلرنڭ الڭ اسکی اصولی ایله الڭ یڭی فورمه‌لرندن ماوزر و مارتینلر صره‌سی ایله بوراده دزلمشدر. عربلرنڭ بیك سنه اول استعمال ایتدکلری آلات حربیه‌لری، اهل صلیبڭ محاربه‌لرندن قالان اسلام قانی ایله ملمع اسلحه کوز

اوکنده‌در. سلطانلرنڭ رسملری، سلطانلره مخصوص طاپانچه، قلیچ، خنجر و ادوات بیتیه ترکیه‌نڭ اسکی دونناسنڭ رسمی، سلطان محمد ثانی (سلطان فاتح) استامبولی ضبط ایدرکن دونناسی بوغازدن کچمه‌سون ایچون استامبول بوغازی آرقلی چکیلمش اولدیغی زنجیر، ترکیه‌نڭ بیوك قهرمانلرینڭ رسملری، ترکیه ایله محاربه‌ایدن حکومتلرڭ بعض عسکری البسه‌لری، عثمانلی دولتنڭ تشکلندن شمدیه قدر استعمال اولنان البسهٔ عسکریه موجود اولوب موزه خانه‌نڭ الڭ مهم موقعلرینی احراز ایتمکده‌در. بوڭا باشقه دهانه قدر تاریخه عائد آثار موجودرکه بحق آڭلامق ایچون هفته‌لرچه ایچریسنده تحقیقات اجرا ایتمك لازمدر.

ایچریسنده اولان ترتیباتی و ضابطلرنڭ کلن مسافرلره قارشی ابراز ایتدکلری نزاکت و تربیه دائره‌سنده تعلیمات ویرمه‌لری کنج ترکیه‌یه یاقیشیر بر طرزده‌در.

موزه خانه‌یی کزوب بیتردکدنصکره ذاتاً قاپانمایه وقت کلمشدی. چیقدیقمز اثناده ارقداشلرمزدن بری پاشا حضرتلرینڭ اوطه‌لرینه کیده‌رك موزه خانه‌یی کزمکدن حاصل اولان ممنونیت و محظوظیتمزی علی الخصوص پاشا حضرتلرینڭ تشریف بیوره‌رق التفات ایتدکلرندن طولای تشکر ایتدکدن صوڭره پاشا حضرتلری: «ممنون اولدم اولادلرم خیرخواهکزم» دیه بیوردقلرندن آرقداشمز تعظیمانه بر تمنی ایله‌رك مدیریت اوطه‌سندن طشاری چیقدی. موزه خانه اوکنده اولان آرقدشلرینه پاشا حضرتلرینڭ سوزلرینی تبلیغدن صوڭره بر برمزنڭ اللریمزی صیقاره‌ق هپمز یرلی برینه طاغلدق.

عثمان زاده محمود صطایف.

عبرتلی سوزلر:

خاتونسزلق محنت، خاتون آلمق زحمت، ایمدی نه اشلرگه کرك ؟

کوز — کوزگی، تیل — تیلماچ.

اخلاق و آداب.

(«المؤید» جریده سندن مقتبس).

اخلاق عالملری ادبنی اوشبو ایکی قسمگه آیررلر. بر تورلی «ادب» بتون عقل اهلی قاشنده مدحلی کورلور، زمانلرنڭ اورنلرنڭ باشقه باشقه اولمقلرینڭ بونڭ ایچون هیچ اثری اولماز. حلم، صداقت، عدالت، سخاوت، حیاء، صبر، شجاعت ادبیه، قوة، اراده کبی شیلر اوشبو قسمدندر. بونلرنڭ بر وقتده و بعض بر مملکتلرده ممدوح اولوب ده ایکنچی بر وقت و ایکنچی بر مملکتلرده مذموم اولمق احتماللری یوق، بلکه بو شیلر نه وقتده و نه کبی مملکتلرده اولسه‌ده اولسون ممدوح شیلردر. نفسنی تربیه ایدرگه سبب اولدقلری ایچون بویله ادبلرنی «ادب استصلاح» دیه یورتورلر.

ادبنڭ ایکنچی تورلیسی بعض برزمانده وبعض بر مملکتده عقل اهللری استحسان قیلوب قبول أیلدیکلری صوڭ آنلرغه عوام خلقی تقلید ایتمش شیلردر. بوڭا ایسه «ادب اصطلاح» دیورلر. بویله ادبلرنڭ بعض بر زمانده و بعض مملکتده مستحسن اولوب باشقه زمان و باشقه مملکتلرده مذموم اولمقی ده ممکن.

اوشبو ایکنچی قسمدن اولان ادبلر آراسنده بعضیلر، نه قدر کوڭلمزگه اوخشاسه‌ده اوخشاسون آڭا تش و طرناغمز ایله یابشوب یاتمقمز اوشنداق نه قدر رغبتسز کورلسه‌ده کورلسون مطلقا ذم ایتمکمز لایق دگلدر. هر یرنڭ و هر قوم و هر زماننڭ آداب معاشرتلری اوشبو قسم ادبدن اولدیغی ایچون بر یرنڭ و بر عصرنڭ آداب معاشرتنه ایکنچیسینڭ بحث و رد قیلورغه حقی اولماز. «بالالرڭزنی اوز خلقلرڭز و اوز عادتلرڭز ایچون تکلیف ایتمه‌ڭز، زیرا آنلر سزنڭ زمانڭزدن باشقه اولان بر زمان

ایچون مخلوق اولمشلردر» مضموننده اولان سوزدن
مقصود اوشبو صوڭ قسم اولان «ادب اصطلاح»در.
«ادب اصطلاح» ده هر بر قوم و هر بر عصر خلق
اوزلری قاشنده مرغوب کورلمش شیلرنی قبول
ایتمکلری جائز اولدیغی کبی حتی هر بر فردنڭده
بو طوغروده اوز ینه کوره فلسفه‌سی و فکری اولوب
شونڭ بوینچه حرکت ایتمکی ممکندر.

شیخ حسونة النواوی، عالملر صنفی ایچون
«اسپلندید بار» قهوه خانه‌سینه کروب اوطورمقنی و
اوزی کبی فاضللر ایله اولسه ده مصاحبه مجلسی
قورمقنی مناسب کورماز ایدی. اما شیخ جمال‌الدین
الافغانی حضرتلری بو اشده علما صنفی ایچون بر
ضرر تابماز و طوب طوغری کروب اوطورر، بونڭ
کردیکن بیلدیکلری ایله اوزینڭ مرید و مخلصلری
قهوه خانه‌گه طولارلر، شیخ حضرتلرندن استفاد قیلور
لر و مجلسی ایله مشرف اولورلر ایدی.

ازهر خلقی، شیخ محمد عبده حضرتلرینڭ اوزون
فونچلی ایتوك کیوب آیغر آطلانوب یوردیکنی علمنی
تحقیر حساب ایدرلر و هر وقت بونڭ غیبتی ایله
شغللنورلر ایدی. زیرا ازهر آدملری فکرنچه عالملر
ایچون صاری باشمق کیارگه و ایشاك آطلانوب
یوررگه تیوشلی کوراه‌در ایدی (۱). شیخ محمد عبده
حضرتلرینڭ بر وقتده پاراخودده یالان باش و قولنده
فرانسزچه بر کتاب اولدیغی حالده بر فرانسز خاتونی
ایله فرانسزچه سویلاشوب واردیغنی کوردیکلرنده
خلقلر قیامت قوبداردیلر، مصر مفتیسی و اسلاملرنڭ
اڭ زور عالمی اولان کیمسه ایچون بو اشنی کیلشدره
آلمادیلر. اگر ده اوز حضورینه کیلوب بو طوغروده
سوز سویلر اولسه‌لر ایدی، محمد عبده البته اوز
جوابنی اوزی ویرمش اولور ایدی، فقط عوام خلقینڭ
بتون لذتی آرتده سویلاب یورمکدن عبارتدر.
ناموس سلامت، اعضالر عفیف و یوراك پاك اولدیغی
صوڭ، پاراخودده بو کبی اشلردن اسلام شریعتی

(۱) احتمال که قزان شهرنده پچان بازار خلقی ایشاك
آطلانوب یورمکنی ده علمنی تحقیر حساب قیلورلر.

منع ایتمکده درمی؟

یالان باش اوطورمی، فرانسزچه کتابلر اوقومی،
فرانسز خاتونلری ایله سویلاشمی بونلرنڭ هر برندن
آرسلاندن قاچدیغی کبی قاچا، اوندن صاقلاندیغی
کبی صاقلانا اما کوڭلی بخل، کبر، سوءظن و نفاق
کبی شیلر ایله طولی اولدیغی حالده مسجدگه واروب
چالمه آستینه کروب اوطورا، پك یاشلر حتی فاسقلر
نڭ حیا ایده‌چك اشلرینی کوڭلی ایله اجرا قیلا. ایشته
بو کبی آدملر قدرتلری یوقلق سببندنمی یاکه ریا
تقوالق غابه‌سی ایله‌می اولان بر ایکی خاصیتلری
یاننده صوڭغی بوزوقلقلرینی تمام اونودوب اوزلرینی
باشقه‌لردن اوستون کوررلر، غیریلرگه حقارت کوزی
ایله قارارلر. حالبوکه بونلر اڭ قیمتسز و خیرسز
آدملر اولور.

«المغربی».

آثار قدیمه

(نوقرات قریه‌سنده اولان قبر تاشلری)

قبرلر حضورینه واروب قربانلر بوغازلامق،
الله تعالی گه مخصوص اشلر حقنده قبر صاحبلرندن استمداد
ایتمك، قبر اوستلرینه عبادتخانه‌لر صالوب مجاورلر
طوتمق، حق سبحانه و تعالی حضرتندن خبر وارد
اولمادیغی حالده برینڭ صدیقلغی و ایکنچیسینڭ
زندیقلغی ایله حکم ایتمك کبی شیلردن نه قدر یراق
طورر و نه قدر صاقلانور اولسه‌ق آثار قدیمه‌نی
خصوصا ایسکی کتابلر، ایسکی یازولرنی صاقلامق
لازم ایدیکنی برنچی درجه‌ده مهم اشلردن حساب
ایتمکده‌مز. ایسکی قبر تاشلری شول حاللرنده صا-
قلانسونلر، یازولری کوچرلوب آلنوب دفترلرگه
یازلسون، کلیشه‌لری یاصالنوب کتابلرده باصلسون
ایدی. بو کونده ملتمزده نه قدر ایسکی قبر تاش
لری و ایسکی یازولر وار ایسه هر برینی صاقلا-

مق و اوز نوبتمزده بونلرنی تعمیر قیلوب خلفلرەز نوبتنه قالدرمق بزم ایچون ادبی، علمی بر بورچدر.

ایسکی قبر تاشلرینه اهمیت ویروب بونلرنی کوچروب آلوچیلر روس علماسندن و روس مؤلفلرندن کوب ایسەده اوز آرامزده آزدر. ایسکی عالملرمزدن حسین افندی فیضخانی (١) ایله شهاب‌الدین المرجانی (٢) حضرتلرندن باشقه آدم وارمیدر، یوقمی در؟ شمدی خاطرمزده یوق. اوز زمانمزده اوچونچی بر آدم اولەرق عین‌الدین افندی احمروف جنابلرنی کوسترمك لازم کلور. بو کیمسه ایسکی قبر تاشلری حقنده قزان غزته‌لرینه کوب شیلر یازدی، فکر و ملاحظەلرینی عمومگه عرض ایتدی. اگرده بو یازولر بر یرگه ییغولوب ترتیب قیلنور اولسه خیلی فائدەلی بر اثر اولەچغنده شبهه یوق.

ایلك زمانده بو قبر تاشلرینڭ یازولرینی کوچروب ملتگه عرض ایدرگه و تاریخ ایله‌مشغول آدملرنڭ کوزلرینه کوستررگه واسطەلرمز یوق ایدی، شول عصرلرده بر قدر اولسەده معذور ایدك. لکن بوکونده جریدەلرمز، ژورناللرمز اولوب طوردیغندن مقبول عذرمز اولماسه کرك.

***

بو دفعه عبدالبر افندی آتاوی بر قاچ عدد ایسکی قبر تاشلرینڭ رسملرینی یباروب، بوطوغرو ده یازمش مکتوبنده دییور:

«اوشبو مکتوبم ایله برابر ۋاتقه غوبیرناسی اصلابودسکی اویازده نوقرات مقبره‌سنده ـ اولیا قبرلری ـ دیه یورتلمکده اولان قبر تاشلرینڭ فوتوغراف ایله آلنمش رسملرینی یباردم. ایسکی یازولر و خلق آراسنده احترام ایدلدیکلری سببندن بلکه تاریخی بر اهمیتلری اولور دیه امید ایتمکده یم».

آچیق چیقمادیغی سببلی رسملرینی «شورا» ده باصارغه ممکنلك کورلمادی. بو یازولردن آڭلاشلدیغینه کوره «نوقرات» اطرافنده حتی «قزان» شهری روسلر ضبط ایتمازلرندن مقدم مسلمانلر وار ایمش. روسلر ایله قزان تاتارلری آراسنده اولان صوغشلرنڭ بر مقدارلری واتقه و اصلابودسکی تیره‌لرنده اولدیغی‌ده معلومدر.

عبدالبر افندی کوچردیکینه کوره قبر تاشلرنده اولان یازولر بویله‌در:

برنچی تاش ـ «یا محمد علی یاد قیل بیك اجل قوماس سنی بسم الله الرحمن الرحیم کل حی یموت وهو حی لایموت کل نفس ذائقة الموت ثم الینا ترجعون تاریخ توقز یوز یکرمی آلتی‌دا رجب آی‌ده سید بیك نڭ اوغلی جهانشا قزاندا شهد کچدی» (بو صوڭ جمله‌نی: «صواش قراندا شهد کچدی» دیه اوقورغه ده ممکن. چونکه اوشبو زیارت یاقیننده «چواش قری» اسمنده اورن وار) (ایکنچی طرفنده): «اولم قوانچی یتی بزم قوانچمز کتتی مگر شونغر بولوب اوچتی تابولمس ایستاکان چی آر اررص برلا امواتلاری اوزبکتدی چی درد حسرتد دیندا کید کیت یکت جانوم قوانمای تیلەرو بکتکان یکت جانوم آلغای (شوشندن باشقه‌چه کیلشدروب اوقوب بولمادی).

ایکنچی تاش ـ «بسم الله الرحمن الرحیم کل حی تموت وهو حی لا یموت کل نفس ذائقة الموت ثم الینا ترجعون تاریخ توقز یوز آلتمش‌دا رجب آی‌نڭ آخرنده علی صوفی‌نڭ اوغلی سید بیك آلتمش یاشندا ایردی قرندا کچدی».

اوچونچی تاش ـ «اعوذ بالله من الشیطان بسم الله الرحمن الرحیم کل نفس ذائقة الموت ثم الینا ترجعون قال النبی علیه السلام (بوندن صوڭ سوزلرنی تانوب بولمادی فقط «علی» هم آخرده «ایتدی» سوزلری ظن ایله‌گنه اوقولدی).

***

قبر تاشلرنده و ایسکی آقچه‌لرده اولان یازولرنی اوقور ایچون آیروم بر استعداد و ملکه لازمدر. اوقورغه توشنمش آدملر، هیچ تانولمازلق دیه حساب ایدلمش یازولرنی‌ده اوقورلر. شونڭ ایچون

(١) ترجمهٔ حالی «آثار» ده باصلمشدر.

(٢) ترجمهٔ حالی «آثار» نڭ باصلمامش جلدلرنده‌در.

اوشبو قبر تاشلرینڭ یازولارینی اوقومق حقنده دخی ده غیرت صرف ایدلسه ضرر اولماز ایدی. برنچی تاشنڭ ایکنچی طرفنده اولان جمله‌لرده چیقشسزدر. آنڭ بعض کلمه‌لری درست اوقولمامش اولسه کرک.

قورقنچلی حال.

خلقمز آره‌سنده فوق‌العاده شدتلی صورتده طامر جایمقده اولان ایکی نرسه شول قدر قورقنچلیدر، که اگر بونلر حقنده وقتیله تدبیرلر ایتلوب چاره‌لری کورلماسه استقبالمز ایچون دهشتلی فلاکت بیره‌چکدر. بو ایکی نرسه‌نڭ برسی ایرلرمز آره‌سنده ایسروکلک، ایکنچیسی خاتونلرمز آره‌سنده فاحشه‌لک طارالوویدر.

یاشرن باطرونی یوق. حالمز هر قایسمزغه معلوم. آوروومزنی یاشروب طورودن بر فائده بولمایه‌چقدر. شول سببلی آوروومزنی اقرار ایتیکده تیزره‌ک چاره‌سن اُزلرگه کرشیک.

مسلمانلر اچه‌لر: قارطیده اچه، یاشیده اچه. سوداگریده اچه. ضیالیسیده اچه. حتی ملاسی ومؤذنیده اچه. آراقی اچمه‌گان صوفیلری بال آچیتوب بولسه‌ده اچه‌لر. اچکی‌لک یوزندن اولوچیلرمز، اچکی لک یوزندن بلوچیلرمز، اچکی لک سببلی ویران وپریشان بولوچیلرمز برده باشقه ملتلرنکدن کیم توگل، بلکه کوب آرتقدر. اما مدنیت، معارف وترقی جهتلرنچه بز بیت ئلی آلاردن بیك کوب آرتدامز.

اچکی الك دیگان بو « یشیل یلان » سیفیلیس وچاخوتقه شیکللی اوزینڭ ایارچنلری ایله بزنڭ ملت آره‌سینه کرگان. بیك نق اویا یاصاب کیله. اما بوکارغه قارشو طورو ایچون بزده هیچ بر حرکت یوق.

« قطره‌سی فانیدن یمان » دیگان بر شریعت اهللرینڭ بوکارغه بودرجه مبتلا بولولری هم اویات هم قورقنچدر.

مسلمه‌لر آره‌سنده فاحشه‌لك طارالو مسئله‌سیده بوندن آز دهشتلی دگلدر. ظن ایته من که، رسمی صورتده اوزلرندن فاحشه خانه آچو، اول فاحشه خانه‌لرده دیسته‌لب مسلمان خاتونلری بولوندرو، اول فاحشه خانه‌لر طوتوچی مسلمان‌دن هیچ جیرانلمایچه آنڭ ایله قاتناشو، آنی آشقه صوغه چاقرو، آنڭ آش صووینه بارو، حتی آنڭ فاحشه خانه سینه ملالرنڭ باروب قرآن اوقو وقربان چالولری داخلی روسیه مسلمانلرنده‌غنه‌در. باشقه طرف مسلمانلرنده بو قدر رذالت‌نڭ هیچ ایشتلگانی یوقدر.

١٩٠٨ و ١٩٠٩ نچی یللرده یالگز اورنبورغ شهرنده‌گنه مسلمانلر طرفندن رسمی صورتده آچلغان بیش فاحشه خانه وغیر رسمی صورتده طوتلوبده هر کم‌گه معلوم بولغان ١٢لب فاحشه‌لر یورطی بار ایدی. بونلرنڭ همه‌سنده آزدن ٨ ــ ٩ مسلمان خاتونلری فاحشه لك ایته و خوجه لرینڭ کوبسی طل مسلمان خاتونلری، یاکه ایرلرندن آیروم طوروچی وآزوب طوزوب یوروچی خاتونلر ایدی.

اوشبو ١٩١٠نچی یلده اورنبورغده رسمی صورتده آچلغان مسلمان فاحشه خانه‌لرینڭ صانی ١٢گه وغیر رسمیلرینکی ٣٠ ــ ٤٠غه یتمشدر. نی قدر ترقی! بو بیت ئلی یالگز اورنبورغده غنه. قزان، اوفا و باشقه مسلمانلی شهرلرینڭ هر قایوسنده مسلمان فاحشه خانه‌لری بار وهر قایوسی شولای ترقی ایته‌لر ومسلمانلر طرفندن بونلرغه قارشو هیچ بر سوز ایشتلمی.

فاحشه‌لك کبك نچار بر اش، فاحشه خانه کبك یمان وپچراق بر یر، بونلر کبك مهلك وزهرلی بر نرسه بولورغه ممکنمیدر؟ باشقه بیك یوق‌غنه نرسه لرگه ده به‌یله نب، مثلا اصول جدیده ایله اوقتوغه وسائره‌گه قارشو کیلوب تقوالق کورسه‌توچی کشیلرمز کوب اما صریح حرام، صریح پچراق بولغان بو اش‌گه قارشو کیلوچیلرمز نیچون برده یوق! مونه شونی ایسابلیم‌ده حیران قالام.

احتمالکه: « بو بیت رسمی نظام بویونچه رخصتلی بر اشدر. موکارغه قارشو طوروب بولمی»

دیوچیلر بولور. لکن اگر اجتهاد ایتلسه قارشو
طورونڭ يوللری بيك کوب طابله چقدر. هر شیدن
اول بو فاحشه خانه‌لرگه وآنده يوروچيلرگه پچراق
نرسه‌لر، پچراق کشیلر دیب قارارغه وآنلردن جیرا-
نرگه کیره‌ك. مونه شوندوق بو شیطان طاياغی‌نڭ بر
بوتاغی صناچقدر. آندن صوڭ، فاحشه‌لك‌نڭ اسبا-
بینی، آنده‌غی رذیل مخلوقلرنڭ احوالینی بلوب،
شوڭا کوره، آنی بتره‌چك تدبيرلرگه کریشرگه کیره‌ك.
بیك معلومدرکه، فاحشه خانه‌لرده‌گی مسلمان خاتو-
نلری‌نڭ يوزده طوقسان طوقزی هیچ نرسه اوقومغان،
دین طانومغان، اخلاق اوگره‌نمگان. اوقی يازا بلمی
طورغان بولالر. بو حالده مسلمان قزلرن اوقتورغه
طریشو بوڭا قارشو الڭ برنچی تدبیر بولاچقدر. ثانیا
فاحشه‌لك ایتوچی مسلمان خاتونلرینڭ الڭ کوبسی
عائله جهتنچه بختسز بولغان کشیلردر. بونلر یاکه
یاش وقتلرنده آتالری طرفندن کوچله‌نب کیاوگه
بیرلگان قزلر، یاکه ایرلرینڭ ظلم وجبرلرینه توزه
آلماینچه کیتکان لکن آیریله آلمی طورغان خاتونلر،
یاکه ایرلری اوزلرن طاشلاب کیتوب‌ده هیچ نفقه بیرمی
وشولای بولا طوروب‌ده آیریله آلمی طورغان بیچاره
لردر. بوندن ماعدا، مسلمان خاتون قزلرنده اوزلری
مستقل معیشت ایتارلك هیچ بر هنر وصنعت بولمغانغه
کوره، ایرلری اولسه، یاکه آورسه، یاخود باشقه
برر تورلی سبب ایله اوز کونلرن اوزلری کوتارگه
مجبور بولسه‌لر، بونلرنڭ کوبسی ایسته‌ر ایسته‌مز
فاحشه‌لك ایتارگه مجبور بولالر. چونکه باشقه هیچ
نرسه بلمیلر.

مونه شوندی سببلرنی کشف ایتوب، شونلرغه
قارشو تدبیرلر یوروتوده ممکن بولور ایدی. لکن
بایاغیچه، بز بو اشکه بر مشروع نرسه دیب قاراو
درجه‌سنده صوقرایغانمز. ملالرمزنڭ بو خصوصده‌غی
وعظلری، ضیالیلرمزنڭ ایسروکلك وفحشگه قارشو
بولغان جمعیتلری فائده کیترماس ایدی دیب بله‌سز-
منی؟ البته فائده کیترر ایدی. لکن، مع التأسف،
بز بوندی مهم نرسه‌لرگه اعتبار ایتمی‌مز. ملت چری-
یمانلقده باشقه خلقلردن اوزوب بارامز. استقبال
قارانغولانا! بو ایسه فوق العاده قورقنچلی بر حالدر.

رازی رفیقف.

دنیا کتابندن.

III

«طورمش شولایدر ایندی» دیه همان صبر ایته ایدی
نهایت چدامای قچقروب یغلی باشلادی.

~~~

کوزگی تون، طشده کوزگه تورتسه‌ڭ کورنمسلك
قاراڭغی، وقت‌صوڭ. چونکه اوچنچی أنچ‌زمانی تون‌نڭ
باشندن‌اوق یاوا باشلاغان یاغمر همان دوام ایتکانگه،
وکوزگی صالقون جیل برتوقتامای‌اڭغوروب تورغانغه
أنچلرنڭ طاوشی اوزلرینڭ اویه‌لرندوق قالا، چیرداغان
یاغمر ایله اڭلداغان صالقون جیل‌دن باشقه بر نرسه‌ده
بلنمی و ایشتلمی.

تون‌نڭ استراحت و یوقو ایچون خلق اولندیغن
شوندی وقتلرده اویلاب طورورغه‌ده یوق، اوز اوزندن
بلنوب طورا ایدی؛ واقعاً آدملر سوز قویشقان
توسلی یلی ایولرنده یورغان آستینه کروب یاتقانلرده
تمام خبرسزلك و بلمسزلك بر عالمگه طالغانلر، نیك
بتون اورامنی جیل داول توزدروب بتره‌ی و نیگه
طشده ئلله کملر قاتوب اولاب قالمی ایسلرنده‌ده یوق
هم شولای بولمیچه یارامی‌ده.

قاراڭغی ایله کوملوب طاوشسز، طنسزغنه
یوقلاب یاتقان اوشبو استانسه‌نی تعریف و تصویر
ایتوب کوب معنا چقماز، وقت‌نی اوزدرمای مقصودقه
کیلیك: ئه‌نه طاو بویده‌غنه یالغز طورا طورغان
ایوده همان کوزینه یوقو کرمگان و تون‌نڭ باشندن
آلوب اوشبو وقتقه قدر کوزن یوموب‌ده قاراماغان
بر خاتونغه سزنڭ دقتگزنی جلب قیلیم.

دنیاده ئلله نینداین حاللر و آدم اشانماسلق
واقعه‌لر بولوب طورا بیت. لکن بیك کوبسی مطبوعات
~~~

عالمینه کرمی یا که کرسه‌ده مطبوعات پچراتقچ اسمن گنه آلوب بار کبک اهمیتن یوغالتا.

دنیا کتابی بزنك کبی توگل شول؛ اول بزنك شاگغراوقلی تنقیدچیلرنك قالاقوللرینه التفاتن ایتمایچه شوندی واقعه و حاللرنی تمام ـ تمام نیچك بولغان شولای آرتدرمای کیموتمه‌ی و ماتورلیم دیوب بویامای اوز حالنچه، چی کیونچه توتاده یازا.

———

اول مسکینه همان یوقلامی ایدی. اورنیده جایولی، ایویده‌بلی، اوزی یاپا یالغز باشقه آدملر شیکللی یورغانـنی یابنورغه‌ده راحتله‌نوب یوقلارغه‌غنه. ئه اول استیناغه سویه‌لگان وایشکگه طابا قاراغانده طاش کبی قاتوب تیك طورا.

تره‌زه‌لرنك ئلله نچه قات پرده ایله قاپلانووی و عادتنك خلافینه اولارق شوندی وقتده صاماورنك شاولاب قایناب طورووی و ایوده خاتوندن باشقه بر کشی‌ده بولماغانی حالده، آنك یا که چای اچه‌وی یا که یوقلاماوی بلکه استیناغه سویه‌لگان حالده قانلانوب و تیره یونی ششوب بتکان کوزلرن همان ایشکگه‌طاباصالوب ئلله نرسه‌دن‌قورقغان‌کبی طورووی طورمشقه عادتگه خلاف بولووندن باشقه ئلله‌نیندی بر بلنمگان‌لك و کوکل چیتنده اوکغایسزلق‌طویدره‌توگل‌می.

آه فلك کملرنك باشینه نیلرگنه کیترمی؟ موندن دورتکنه آی اوّل‌بو خاتون‌بیت بتونله‌ی ایکنچی عالمن بتونله‌ی ایکنچی طورمشده ایدی. اول ئه‌نه توشاك یاغنده، ئلله‌قایده بیك‌یراق، جیرنك چیتنده‌اوك قالغان اوزلرینك آولنده اتکاسی مرحومنك اوینده اوزینك ایدمشلری ایله اویناب کولوب یوری‌طورغان یاشکنه، ماتور و سویملی بر قز ایدی.

نیندایگنه جیل بومسکینه‌نی اوشبو قاراگغی و صالقون سبر یاغینه و برسندن برسی بیوك اورال طاولری آراسینه کیتروب طاشلادی ایکانن و نیندایگنه بر ظالم، بر دیو بو مسکینه‌نی‌شول‌حال‌گه قویدی ایکان؟..

———

کون اسسی، ایولنك اون بیشلری اوزغان. آول خلقی چبچووار بولوب آرش اورالر ایدی. توزان توزدروب زور یول ایله چابوب کیلوچی اوچ آتلی آربانی کورگاچ قزلر اوراقلرن جیلکه‌لرینه قویوب: «ای قاراگز ئه‌لی ملا آبصطای کیته قاراگز ئه‌لی طوی! طوی!» دیوشدیلر. چنلابده طوی ایدی. شول آولنك ملاسینك قزی بو مسکینه‌نی ئلله قایده‌غی بر سوداگرگه کیاوگه بیرگانلر و حاضر پراخودقه قدر اوزاتا بارالر ایدی. آنلرنك یولی قسقه توگل: پیرم‌گه قدر پاراخود ایله آندن صوڭ تیمر یول ایله باراچقلر و نهایت اورال طاولری آراسنده بولغان بر شاخته‌غه کیلوب مونه اوشبو یرگه توقتایاچقلر ایدی.

اوچ آت چداتسونمی؟ کوبده اوتمدی پریستانغه یتدیلر و اوزاقده یووانمای پاراخود ایله قوزغالوبده کیتدیلر. حتی کورشی آولغه‌ده باروب یورمگان بر ملا قزی ابچون بو سفر حددن طش اوزون کورینه حتی دنیانك چیتینه قدر بارامز ایکان دیه اویلی. شولای بولسه‌ده ایرینه أشانچی مکمل گرچه ایرینك بعض صالقون ـ صالقون قاراولرندن شکلنسه‌ده همان طایانا همان أشانا ایدی. اول ایرینك نیندایگنه بر تله‌گی بولسه‌ده حاضر اطاعتده بولورغه و نیچك ممکن شولای آکارغه چن ایبدمش بولورغه قرار بیروب قویغان هم اخلاص ایله همه خدمتنده طیار ایدی. لکن اشلر باشقاردی. پاراخود قوزغالوغه اشلر ئلله نیندی شکلی کورینه باشلادی. مونك ایری اوز بولمه‌لرینی طشدن بیکلی‌ده اوزی زالغه چغوب اچه و ماتور مارجه‌لر ایله قارتا اویناب بارا ایدی. بو مسکینه قایوتده یاپا یالغز قالوب ذهننی تورلیچه‌گه بورا، بر قایغرا بر شادلانا، بر اوکغایسزلانا بر اوکغایلانا. ایته‌م ایچ مینوت صاین قرق تورلی حال‌گه کره ایدی. نیچك بولسه‌ده بولغان آنلری اوتکان ایندی. اوتکان اشلرنی خاطرگه کیتروب اوقوچی‌نی یالقدرمیم. شولای بولسه‌ده مونك کیله‌چك کونلرده‌گی حیاتی‌نك لازونغی منزلن بولغان «طورمش شولایدر ایندی» دیگان سوزنی

اوشبو پاراخودده بر یاتوب، بر طوروب، بر یغلاب بر قایغروب یاپا یالغز بولمه‌ده بیکله‌نمش اولدیغی حالن یالطراب یاتقان ایدلگه تر زه‌دن قاراغاچ ایسینه توشرگانلگن وهمان شول سوزگه طایانوب هر تورلی جبر و ظلملرگه صبر ایتکانلگن آیتمی حالی یوق. چنلابده اول تره زه‌دن قاراغانن ایدل اوستی یالطراب یاتا، صو اوستنده تورغایلر صایری، ایدلنک چیتنده بولغان اورمانلق بونڭ کوزینه اوزلرینڭ باقچه‌سی کبی کورنوب کیته ایدی. ئه‌نه آلرنڭ ایو لری شول باقچه‌نڭ آری یاغنده ایمش توسلی طیولا و ایرکلی ایرکسز مونڭ ذهنی اوز آولرینه طابا آوا، انکاسینڭ یغلاب قالولری هم: «هیچ کمگه طایانما، سینڭ طایانورلق بر کشیگده یوق. آتاڭ یوف، طوغانلرڭ یوق. مونه بو ایرڭ سیگا آتاده، آغاده بار کبی طایانچڭ شوگارغه خدمت ایتوده بولسون!» دیه نصیحت ایتولری هم قابقه‌دن چقغانده، اوزاطور غه کیلگان آول قارتلرینڭ آذان ایتوب قالولری تحیل و تخطر قیلنوب کوکلینڭ ئلله قای جیرنن تویمه کبی بر نرسه قاباراده همان زورایا، همان زورایا نهایت صیمی باشلی. مونه شول وقتلرده بو مسکینه اوف دیوب بر صولی‌ده: «طورمش شولایدر ایندی» دیه ایدی. هم اول سوزنی أیتکانلگن اوزی بلمیچه ده قالا ایدی. شونڭ ایچونده اول سوزنی أیتوب بتروگه ینه بر مرتبه تکرارلاب معناسن تیکشره باشلی ایدی. مونه شول وقتلرده طابلغان بر طایانچلی سوز بو مسکینه‌گه همان یولداش بولدی، همان اونوتلمادی. کیاوی طورا طورغان یرگه اولدر کم مونه اوشبو استانسه‌غه کیلوب یتکاننڭ أیرته‌گیسن اوك کیاوی ایسروب قایتوب قوصقانده و مونی سوگوب، سوگوب قوصوق توگارگه قوشقان وقتده اول شول سوزنی همان خاطرنده طوتا ایدی.

کلەش آلوب قایتقاننڭ ایرته‌گیسندوك شولای باشلانغان طورمش نیچك دوام ایته‌چگن اوزگز بله‌سز ایندی. مسکینه‌گه چیکسز قیون وبتون بتونی ایله طانش بولمغان بر طورمش ایدی. مونه کیلگانینه دورت آی طولوب بیشنچی‌گه کیندی اوشبو دورت آی اچنده کورمگانی قالمادی ایندی مسکینه‌نڭ . . .

ایری اوتوزلر چاماسنده بولسه‌ده اوزی کوسه یعنی صاقالسز، میوقسز هم کچکنه بدنلی بولغانغه یاش کورینه و یاش کورینونی سویه طورغان بر کشی ایدی. اوشبو یرده یاخشی‌غنه زور بر فیرماده داۋیرننی (وکیل) بولوب خدمت ایته و طوتا بلگان کشیلر ایچون راحتله‌نوب طوررلق وظیفه‌ده آلا ایدی. موندن مقدم بر مرتبه اویله‌نگان بولسه‌ده اول خاتونی بونڭ توسلی ئلله نچه‌نی کورگانگه وشهرنڭ تولچوقچیلری آراسنده اوسوب شومار وب، شایاروب بتکانگه مونڭ قیلانشلرن و بیگره‌کده شادرا و زور آوزلی بولوون یاراتمای ایکی آطنه‌دن اوق قاچوب کیتکان ایدی.

بو اوزی یاش وقتنده یارلیغنه یولاوچی بالاسی بولسه‌ده بالا وقتندن بیرو آغا تیوشلی بر کمسه‌نڭ اوشبو ماغازینن‌ده یاتوب حاضر ایندی داویریننی درجه‌سینه یتکان و توغاندن آلوب بار کبی کورگانی اوشبو ماغازین اچی بولغانغه، بارکبی معلوماتی شول ماغازین اچینده حصر قیلنغانغه آندن باشقه عائله، جماعت و بونلر کبی حیاتی وجدی بولغان مسئله‌لردن بتونله‌ی خام ایدی. بو یارطی یورطی غراموتلیلغی ایله یاکی چقغان رومان و حکایه‌لرنی اوقوغان بولوب قایناشسه‌ده رومانلرنڭ روحن وآندن مقصود نه ایدکن بتونله‌ی ایسینه آلمی بلکه ابیلردن قالغان بر حکایه‌نی یاڭا توسده یازغانلر، دیوبکنه قویا ایدی.

اوزینڭ ایرلی یاکه ایرسز برنیچه فاحشه ایله یاش وقتده‌نوق طانش بولووی موندی اوزینه بر تورلی مخلوقنڭ خاتون قز عالمینه قاراشن بتونله‌ی یاڭلش یاقغه بوررغه یتکان ایدی. شونڭ اوستینه اوّلگی خانونی‌نڭ مونڭ ناچار معامله‌لرینه چدای آلمای، اوزن بیك قاطی أتله‌ب کیتووی ئه‌لیگی قاراشنی اشانچلی بر صورتکه کیترگان و بناء علیه

خاتوندن شکله‌نو و آنی بورچو، عذابلاوده عادتدن طش کیتکان ایدی. اول نه آشاغانده اچکانده و نه باشقه وقتده خاتونی ایله هیچ رەتلی سوز سویله‌شمی، خاتونی انده‌شسه‌ده جواب بیرمی بالکه آقایوب قاری ده اوز اشنده بولا ایدی. بو چنلابده بیك قزق بر مخلوق ایدی. ماغازین‌دن قایتقانده اگرده آشاسی کیلمگان بولسه، حالبوکه کونده‌گی وقتده ایوده آش پشرلگان بولسه نیك پشردك، دیب آشی ایله خاتونی‌نك اوستینه بره. اگرده خاتونی‌نك بره‌ر جیری پشوب صویلوب توشسه و بناء علیه مونك باشینه وجدان توزانی کیلوب اوکغایسزلی باشلاسه، ئه سین سو یه‌رکه‌لریکه پشردکمی؟ دیب یووانه ایدی.

چای یانینه اوطورغانده شادرالرن بورشدروب آوزن صوزا و ماکلاین جیوروب یوزتوبان قاری ده تیك اوطورا؛ خاتونی‌ده مسکین اویره‌نوب بتکان قز وقتده کوگارچن کبی گولدره‌ب طورا طورغان بولسه‌ده حاضر گل آلدینه قاراب برده انده‌شمه‌ی تیك گنه اوطورا ایدی. اگرده کوکلی بوزیلوب یغلاسی کیله باشلاسه «طورمش شولایدر ایندی» دیب یووانا ایدی.

ایرینك قباحت عادتلرندن برسی‌ده کیچ چغوب کیتوب تون بویی قایتماوی و اگرده اول قایتقان وقتده بو یانقان یاکه یوقلاغان بولسه قیامتلر قوباروب قیناوی و قیناب آرغاندن صوکره‌ده اوزی یاتوب مونی ایرته ساعت ۵ ده اویاطورغه قوشوب قالدرووی ایدی. بو مسکینه شوندی وقتلرده‌ده: «طورمش شولایدر ایندی» دیه همان صبر ایته‌ایدی. موندی وقتده‌غنه توگل، حتی بر مرتبه ایسروب قایتوب مسکینه‌نك یوزینه اوطن پولینی ایله برمش و بر کوزن تیشمش ایدی. مونه اوشبو کونلرده‌ده مسکینه «طورمش شولایدر ایندی» دیه‌همان صبر ایتدی.

کونده‌گی عادتنچه بو مرتبه‌ده‌ده تمام کیچنك باشندانوق چغوب کیتمش، لکن نرسه‌گه‌در، بیك آچیغلانوب چغوب کیتمش ایدی. یوقاریده سویله‌ب کورساتکانچه مسکینه همان کوته‌ده همان کوته. هر کوننی طاڭ آتوب یتکان وقتده پویزد کیله طورغان بولغانغه پویزد طاوشن ایشتکاچ مسکینه قولن کوکره‌گینه قویوب: «اوف!» دیه بر صولادی‌ده دیوار یانندن قوزغالوب اوسته‌ل یانینه کیلدی و اوسته‌لگه طایانغان حالده قالقوب کیتکانن اوزیده بلمی قالدی.. نق شول وقتده شارت ایتوب ایشك آچلدی.. و باشندن آیاغینه قدر صازغه و قوصوقغه بویالوب بتکان ایری قایتوب کردی. ایشك طاوشن ایشتکاچ سیکروب طوروب مسکینه ایرینه قارشی بارغان ایدی مونه کرك بولسه قباحت: «نی ایچون یوقلاب یاطاسڭ! یانکده کم بار ایدی؟ نیگه ایشك بیکله‌مگان؟» دیه بردن هجوم ایتوب قینارغه یابشدی. مسکینه ایشك نڭ آچق قالغانینه آبدراب کیتوب نی ایتورگه‌ده بلمدی. چونکه اول بیك یاخشی بیکله‌گان ایدی. اما شولای بولسه‌ده یوقوسزلق و قایغی ایله دماغسی تمام بوزولوب بتکانگه بولورغه کرك کوبدن توگل طشقه چقغانن بیکله‌رگه اونوتقان و آنی ایسینه کیتره آلمی ایدی. «نیشلیم صولم مین والله بیکله‌گان ایدم» دیدی. بو سوز طاغی آچق یالغان و قارشی طیولوب قباحتنڭ آچوونغنه آرتدردی. اول طاغی آچ بوری کبی هجوم ایتدی. مسکینه نهایت حالدن طایوب ایده‌نگه بغلدی. اوزی هیچ بر طاوش چغارمی بلکه «طورمش شولایدر ایندی» دیه همان صبر ایته ایدی. مذکور ایسرك توقتامادی مسکینه‌نڭ چاچلرن اوزگاله‌ب یولقی و طارتا باشلادی. مسکینه نڭ کوز یاشی باشندن آقغان قان ایله برگه قوشلوب بتون بیتی بویالوب بتسه‌ده همان یغلاغان بلدرتمی همان صبر ایته ایدی. چاچندن اوستره‌ب طشقه چغارا باشلادی هم بوصاغاغه یتکاچ تورتوب ایشکنی یابدی و اچدن بیکله‌ب مسکینه‌نی طشده قالدردی. جیل همان اژلدی، یاغمر همان چیردی ایدی.

مسکینه طنن ده چغارمادی «طورمش شولایدر ایندی» دیه همان صبر ایتدی. یتمه‌ه ایکی آیلق قورصاغی ده بار ایدی. قورصاغینه قولن قویغاچ

قالطراب و آبدراب کیتدی. اتکاسینڭ اوینن یاتقانن اول قورصاغن طوطوب قاری ده: «مونه مین کیەوگه بارغاچ مونده بالا بولور بالا بولغانی بلنه باشلاوغه ایری سویوب یاطار بزنڭ بالامز بولا بیت دیوب قووانور» دیه اویلی ایدی. قورصاغینه قولن قویوغه شول وقتدەغی اویلاری ایلیکتریك کبك دفعة کیلوب توشدی و شول وقتده اوق اول وقتدەغی اویلارن مونه حاضرگی حالی حاضرگی چاچلاری یولقنمش بتون اعضاسی قان، سویەکلاری صنمش و پچرافده بورشوب یاطا طورغان حالن چاغشدررغه توغری کیلدی بوغای مسکینه اوزن اوزی اونتوب قچقروب یغلی باشلادی. اختیاری یوق ایدی یغلاماسقه تلەسەده توقتی آلمی بتون اعضاسی سلکنه اختیارسز یغلی ایدی . . . .

اول مسکینه «طورمش شولایدر ایندی» دیه یوقغەغنه صبر ایته ایدی شول هم یوقغەغنه صبر ایتدی. چونکه بو واقعەدن اوچ کون اوتدی دیگانن مسکینه غایت آغر و زحمتلر چیککاندن صوڭ بالاسن صالدی و نهایت شول کوننی اوق اوزی ده جان تسلیم ایتدی. بو فاجعەنڭ صوڭن «دنیا کتابندن» نڭ دورتنچی فصلنده اوقورسز.

ن. دوماوی.

روسیەده مسلمان مسئلەسی.

X

مسلمان غزتەلری. روسیه مسلمانلرنده ملی حرکت. بونڭ سببلری. بونڭ مانعلری. اسلام ایله مدنیتنی جیو. ترکیه و روسیه مسلمانلری. اسلام وتورکلك امتحانغه قویولا. روسیه مسلمانلری مدنیت دنیاسینه نی وقت قوشیله آلاچقلر؟ روسیه مسلمانلرینه روسلر نیچك قارارغه تیوش؟ حکومت منفعتی قایده.

بعضا مسلمانلرنڭ غایت مهم مسئلەلرگه هیچ بر اهمیت بیرماولری مسلمان غزتەلرن تمام مأیوسیتگه توشوره. عمومی اشلرگه بو قدر صالقون قاراوغه، مهم مسئلەلرگه بو درجه قولاق صالماوغه بونلر حیران قالالر. بونڭ سببلرن أزلب اوشبو نرسەلرنی طابالر: مسلمانلرنڭ مکتبلری نچار، بونلرنی اصلاح ایتارگه کیرەك. کتبخانەلر، قرائتخانەلر آچارغه کیرەك وبارسندنده بیگرەك یاڭی مکتبلر کیرەك. شوندن صوڭ بو مسلمان غزتەلری مسلمان معلملری یتشدررو، معلملر اتفاقی یاصاو، مسلمان مکتبلرنده کوبرەك ملی نرسەلر، ملی تاریخ، ملی ادبیات اوقتو مسئلەلرن مذاکره ایتارگه طوتونالر. اصول تعلیم وتربیه حقنده مقالەلر یازالر. مسلمانلر آرەسنده ازمی کوبمی کورلگان ترقی علامتلرن بیك تفصیللب یازوب کیتەلر. بعض شهرلرده آچلغان «نشر معارف» و «ترقیون اسلام» جمعیتلرینڭ مکتبلر آچوب، کتابلر نشر ایتوب، لکسیەلر اوقتوب، قرائتخانه و کتبخانەلر تأسیس ایتوب خلق آرەسینه معارف ومدنیت طاراتولرن امید ایتەلر.

بعضا، شوندی سوینچلی اشلر ایله برگوك، مسلمانلر آرەسنده کوریله باشلاغان اسکیلك وکیرو کیتولرنیده یازوب اظهار تأسف ایتەلر. مثلا: باشن یخشی غنه اشلەب کیلگان نشر معارف جمعیتلری صوڭغه طابا بر نرسەده اشلەمی باشلاغانلر. اوللری اوزلرینڭ بوش وقتلرن کتبخانه وقرائتخانەلرده اوتکاره طورغان یاشلر صوڭغه طابا قاباقلرده اوتکاره باشلاغانلر.

مسلمانلر زیمستوا نالوغلرینی بیك منتظم تولەدیکلری حالده، مسلمان مکتبلرینه زیمستوا آقچەسندن حصه چغارلماوینه، یاکه بیك آز چغارلووینەده مسلمان غزتەلری دائما شکایت وتأسف ایتەلر.

مسلمانلرده ترقی هیچ شبهەسز بار. لکن بو ترقی شول درجه آقرونداکه، شونڭ ایچون مسلمان غزتەلری بعضا بتونلای امیدلرن اوزەلر: «بزگه نیچك گنه بولسەده تیزرەك کشی یتشدررگه کیرەك» دیلر.

مسلمان خلقی آرەسینه مدنیت کرتو مسئلەسی مسلمان غزتەلرنده هیچ شبهەسز اڭ مهم بر اورن طوتادر.

کوبدن توگل [۱۹۰۹ ده] مین اورال بویی مسلمانلرندن بر کشی ایله اوچراشدم. مسلمانچه معلوماتی کیك، اوزی غایت نازك طبیعتلی و انسانیتلی، مسلمان حیاتندن و عرب فلسفه‌سینك نچکه‌لگندن آشقمایینچه‌غنه سویلرگه یاراتا طورغان بو کشی میکا، مسلمانچه بیك یخشی اوقولا طورغان بر مدرسه حالندن بیان ایتدی. اول مونی ماقطانوب وسوینوب بیان ایتدی. شولای بولسه ده آنك یوره‌گنده‌گی قایغولری بلنوب طورا ایدی.

آنك سوزلرندن آکلاشلدیکه: «مسلمانلرنك حاضرگی حاللری بیك آوردر. اسکی فکرلر اعتباردن توشکان. یاکی فکرلر تعیین ایتلوب یتمه‌گان. یاشلر قارتلردن قاچالر. اما قایده بارغانلقلری و آنلر تلی طورغان یاکیلقنك نی دن عبارت ایکانلگی معلوم توگل. ایکنچی طرفدن حکومتدن قورقو بار. بر نرسه حقنده سوز قوزغالدیسه کوب شاولاماسقه، اشنی آقرون یوروترگه لزوم کوریله. یوقسه حکومتنی اورکتودن قورقیلا. بونك مسلمانلرنك اوز آره‌سنده هم حکومت سیاستنده ظاهر بولغان ریاقسیه مسلمانلرنك حرکتلرن بیك یومشاتقان. هر آدیم باشنده بر ممانعتگه طوغری کیلنه‌در.» بو کشینك میکا سویلاوینه کوره، مسلمانلر آره‌سنده حاضر ایندی یخشی غنه مدرسه‌لرده بولا باشلاغان. مثلا: اورنبورغده‌غی مدرسهٔ حسینیه بونلر جمله‌سندندر. لکن اشلر کینه تماملیه مطلوبچه بارمیدر.

بو کشینك استقبالنی قاراکغو کوروینه البته یول بار. چونکه مسلمانلر آره‌سنده یاکی‌غنه کوز آچیلوب بر قدر ترقی و تمدن حرکتلری کوریله باشلاو برلن داخلده و خارجده ریاقسیه ظاهر بولوب آنی باصارغه طریشووی حقیقة انساننی قایغورته‌چق بر حالدر.

١

فقط مونلی حاللرگه قارابده، روسیه مسلمانلرینك بر ملت بولوب میدانغه چغو امیدلری بوش بر خیالدن عبارت دیب بولامی؟ البته بولمی. چونکه بونلر آره‌سنده‌غی ملی حرکت باکو، قزان، باغچه سرای، کبی یرلرده‌گی بر نیچه کشی طرفندن ایجاد ایتلگان صنعی بر حرکتگنه بولسه درست بوکا بر خیال دیب قارارغه طوغری کیلور ایدی. اما آلای توگل. مسلمانلر آره‌سنده‌غی ملی حرکت بیك اساسلی صورتده بتون مسلمان خلقی آره‌سنده باردر. لکن اول حرکتنك زورراق روشده میدانغه چغوب کورینه آلووی ایچون بر مرکزگنه یوق. «مسلمان اتفاقی» حکومت طرفندن تصدیق ایتلمادی. مسلمان فراقسیه‌سینك اعضالری آز. اوزلریده بیك قوتلی توگل. شول سببلی اولده مسلمان حرکتنه بر مرکز بولا آلمی. ترکستان مسلمانلری و قرغزلر ایسه دوماغه صایلاو حقوقندن محروم ایتلگاچ بیگره‌کده مرکزسز و استنادسز قالدیلر. داخلی روسیه‌ده‌گی اوزلرینك تورك قرداشلری ایله آنلرنك مناسبتلری یالکز سودا و تجارت اشلرندن‌گنه عبارتدر.

روسیه مسلمانلرنده ملی حرکتنك کیتکان صاین اوسه بارووینه اوچ سبب بار. برسی: تورك قوملرندن کوبسینك کیتدکچه روسیه اداره‌سینه کره بارووندن عبارت تاریخی بر سببدر. ایکنچیسی: روسیه‌ده بولغان عمومی بر حریت حرکتی. اوچنچیسی: صوك وقتلرده بیك آچق کوریله باشلامش اولان، اسلام دنیاسینك اویغانووی.

واقعا، بر حکومت قول آستنده یاشی طورغان تورك قوملرینك بر برسیله یاقنلاشوب برله‌شماولری ممکنمیدر؟ البته توگل. بو تورك قوم و قبیله‌لری باشده اوزلری آیروم آیروم ترقی ایتکان صاین بر برسیله اتحاد و مناسبتلری آرته باره‌چقدر. اما بارسندنده بیگرك، روسیه‌ده‌گی مسلمانلرنی بیك نق اویغاتوب ترقی یولینه کرتکان نرسه روسیه‌ده‌گی عمومی حریت حرکتی بولدی. شونك شیکللوك آنلرنك ترقی حرکتلرینه الك زیاده مانع بولغان نرسه‌ده عموم روسیه سیاستنده ظاهر بولغان ریاقسیه بولدی. چونکه مسلمانلرده حیات عمومیه هنوز بیك ضعیفدر. آنلر بیك تیز بوگولوب توشه‌لر. آنلر ۱۹۰۶ نچی یلده‌غی امید و خیاللر ایله ۱۹۰۹ نچی یلده‌غی

حقیقتلرنی برگه جییوب ، مدنیت حرکتنده همیشه اولگیچه غیرت ایله دوام ایتارگه بوادرا آلمیلر.

بوندن ماعدا ، روسیه مسلمانلرنده تمدن و ترقی حرکتینڭ آقرون باروینه بر سببده، آنلرنڭ اسکی حیات و معیشتلرینڭ یمریلورگه مجبور بولوویدر. روسیهدهگی تورك قبیلهلرینڭ بعضیلری تمامیله مدنیتدن محروم اولوب کوچهلك ایله عمر کیچرسهلرده ، کوبرهك بر قسمینڭ خصوصا اورته آزیادهغیلرینڭ اوزلرینڭ ایسکی بر مدنیتلری و اوزلرینه مخصوص بر اصول معیشتلری باردر.

درست ، باشقه یرلرده اولدیغی شیکللی ، روسیهدهده مسلمانلر اوستنه تعصب چوگوب، آنلر بر باغاناغه بهیلهنوب قالدیلر. آنلر آرهسنده اوز مدنیتلریده ترقی ایته آلمادی. شولای بولسهده اوزلرینڭ ایسکی بر مدنیتلری ، تاریخ و ادبیاتلری، اوزلرینه مخصوص بر اصول معیشت و دنیاغه قاراشلری بارلغن ایسکه توشوره آلالر. بوندن آیریلو آنلر ایچون چیتن کوریله . شونڭ ایله برابر، مسلمانلر آرهسنده یڭی مدنیت ترقی ایتو باشلاو برلن: «مسلمانلرنڭ ترقی و تکملی ایچون اسلام دینی مساعدمیدر ؟» دیگان سوأل یاڭادن میدانغه قویولدی.

بو سؤال گه ترکیه ، ایران و روسیه مسلمانلری جواب بیرماکچی بولالر. ترکیه و روسیه مسلمانلرنده بو جوابنی بیروچیلر هم مسلمان هم تورك بولغانغه کوره ، اسلام دینی ایله تورك نسلی ایکیسی بر یولی امتحانغه قویولادر.

باقهلم ، بو مسلمان تورکلر اوزلرینڭ اسلام روحن یوغالتماینچه ، ملیت روحن کوتاره طورغان یڭی یاوروپا مدنیتن قبول ایتوب ، ایکیسن برگه جیا آلورلرمی ؟

تورکیه و روسیه مسلمانلری ایچون بو مسئله فوق العاده مهمدر. ترکیهدهگی مسلمانلرنڭ مدنیت حرکتندهگی موفقیت و عدم موفقیتلری روسیه مسلمانلرینه بیك زور تأثیر ایتهچکدر. شونڭ ایله برابر، روسیه مسلمانلرینڭ مدنیت دنیاسینه قوشیلولری روسیهده ادارهٔ مشروطهنڭ بالفعل اورنلاشوی سایهسندهگنه ممکن بولاچقدر.

حاضرگی شیکللی ریاقسیه و اوزگاریش زماننده ، مقصدلر و حرکتلر عمومی بر طومان اچنده مبهم قالغان بر وقتده استقبالنی کشف ایتووی چیتندر. خصوصا روسیه مسلمانلری شیکللی یاڭیغنه اویغانا باشلاغان و کیڭ مقصدغه خادم بولغان ملی حرکتلری یاڭیغنه قوزغالغان خلقلر ایچون موندی زمانلر بیك آوردر.

اگر مسلمانلرده ترقی و تمدن آرزوسندن بولغان بو حرکت گه روس افکار عمومیهسی آزغنه بولسه قولاق صالوب ، آنلرنڭ بو مقصدلرینه حسن توجه کورساتسه ، مسلمانلر اوزلرن روسیهده اوگای بالالر دیب حس ایتماسلر، آیروماق و چیت گه تیبلگانلك حسی ایله کیمسونماسلر وبو ایسه مسلمانلرنڭ اوزلری ایچونده ، عموم روسیه حکومتی ایچونڭ فائدهلی بولور ایدی.

(«روسسقایا میصل» غ. آلیف)

توركیچه مو، توگلمو؟

«شورا»ده یازلمش مقالهلر مناسبتی ایله معتبر «ایدل» غزتهسنده «توركیچه مو، توگلمو» اسمی ایله بر انتقاد درج اولنمشدر (نومر ٢٩٠). «شورا» اوقوچیلری اوشبو انتقادنی طوغریدن طوغری کورسونلر ایچون بو یرده نقل قیلهمز. (عینا):

١٧ نچی عدد «شورا»ده هادی آطلاسی ایله معلم حسن علی افندیلرڭ تورکی سوزلر توغرسنده یازدقلری بزم دقتمزی جلب ایتدی. هادی افندی «قالا» نڭ توركیچه اولمایوب عربچه اولان «قلعه» دن تورلاندکینی یازغان وقتده حسن افندی «رهت» «صاڭین» نڭ تورکی لکنی اوستگه چغارغه طرشهدر.

بز بونلری اوقوغاچ اوز بلدکمزی یازوب « لغت » چیلرگه عرض ایتمکنی مناسب کوردك. بزمچه « قالا » اصل تورکی اولوب عربلر بونی تورکدن آلوب عربلشدرگانلردر. زیرا « قالا »، « قولا » دن تورلنگان. « قولا » روسچه « کریپست » عربچه « حصار » در. غالبا « قولا » نی بر یرده جیولوب اوطورغان خلق، دشمانلردن صاقلانور ایچون یاصیلر و بوندن اوتری شهرگه « قالا » اسمیده بیرلمشدر. « قولا » قولاتمق مصدرندن آلنمشدر. قولاتمق ـ توکمك (آودارمق) معناسندهدر. بر یرگه طاش توفراقنی کیتروب قولاته قولاته « قولا » یاصادقلرندن حصارغه « قولا » دینلمشدر.

« رهت » نـك تورکی اولمقنده حسن افندینك دلیلی: « تزمك » معناسنده اولان « ایرهمك » دن، اسم مصدر اولوب درست یازلغانده « ایرهت » کیرك ایدی دیور.

بزمچه « ایرهمك »، تزمك ایدکنه دلیل کیرکدر. بو « رهت » نی روس، تورکدن آلغان بولسه ایدی آزغنه تورلندرگان بولورلر ایدی. بو سوزنی روسقه قاتناشقان تورك طائفهلری گنه سویلیلر و روسدن یراق تورغان تورکلر بوکا بیکده یاتسنهلر. تورکیده « بوی » دینله « بوی، بوی » تیزلوب توردیلر کبی. بو دلیللر « رهت » سوزینك روس سوزی ایدکینی بیلدرهدر. دخیده باغچهنك کیسا کلرینه « طقطه » غه روسچه « غراد » دینله. روسلرك « راد » لری اوشبونك مختصری بولادر.

«ساژین» نك تورکیلگنده «چاچ این» دن بوزلمشدر (چاچمق) تورکلیلرده بیك ایسکیده بار، قول ایله چاچلگان نرسه ۳ ـ ٤ آرشین یراقغه بارمیدر، شوندای یراقلقغه تورکیلر «چاچ این» دیه آت قویمشلرده کیله کیله «چ»، «ج» غه آلشنمشدر، دیدر. بزمچه بوده هیچ بر دلیلسز احتمال غنهدر. بوندای احتماللر برله اصل لغت شولای بولغاندر دیرگه یارامی. اولچاوده چاچو برله اولچاندیکی معلوم دگلدر. بلکه کشینك بویی برله قولنك اوزنلغیله اولچاندیگی معلومدر. « ساژین » روسچهدر. بونك تورکیچهسی « قولاچ » در. آنچق تورك استعمالنده قولاچ اوچ آرشین، آرشین اوچ قارشدر. دخی ساژین نك «ساژات» (اوطورتمق) دن اشتقاقی، یرنی اولچاگانده اوطورتلغان، بر معروف آغاچلرگه آیتلوب شوندن اسم بولمقی یاقنراق احتمالدر. بونك مثلی عربلردهگی « نصب » بولادر.

حسن افندیدن اوشبو خصوصده آرتغراق تفصیل کوتامز.

تربیه و تعلیم

تحصیل عمومی.

اوشبو کونلرده غ. دومادہ مذاکره ایدلنهچك « تحصیل عمومی » مسئلهسی نه شیدن عبارت ایدیکی ۱۸ نچی عدد « شورا » ده بیان قیلندی.

روسیه اسلاملرینك علمی تاریخلری بوکونگه قدر خیرت دوری، داغستان دوری، اسخولاستیك دوری، انتباه دوری اسمنده دورت دورگه (*) آیرلمش ایدی. شمدی اوشبو تحصیل عمومی نظامی عملگه قویلمق سببندن اولگیلری کبی طبیعی دگل بلکه غایت دهشتلی اولان بشنچی دور باشلانادر. روسیهده طوروچی پولاقلر، یهودلر، نمسهلر اوشبو بشنچی دور حقنده، بز مسلمانلرغه شریك ایسهلرده حاضرلك اعتبارنچه آنلر ایله بزلر آراسنده تفاوت زوردر. حاضرلنمش کیمسهلر اوتلرغهده کررلر صولرغهده! حاضرلکلری سببندن بر ضررده کورمازلر، بلکه ضرر کورلهچك یرده فائده آلورلر، اما حاضرلنمامش آدملر یغمورلر آستنده و قزو پیچلر قارشوسنده اولسون طوررغه توزه آلمازلر. شونك ایچون

(*) بونلر « کتب سته » نام رسالهده بیان ایدلمشدر.

پولاقلر، نمسه و یهودلر ایچون خوفلی دگل تحصیل عمومی، بزنك ایچون اوزمزنك حاضرلکسزلگمز سببندن ملیتمز و دینمزگه فائده‌لی اولمیه‌چقنی سویلرگه حاجت یوق.

بو کونده پولاقلر، نمسه‌لر قبیلندن مکمل ادبیاتمز، درس کتابلرمز، علم تربیه‌ده ماهر معلملرمز، ملی مکتبلرمز و «دار المعلمین» لرمز یتارلك درجه‌ده ده اولنوب طورسه‌لر ایدی، پولاقلر و نمسه‌لر قبیلندن بزلر هم «تحصیل عمومی» نظاملرندن قورقماز ایدك. ایمدی بو طوغروده هیچ کیمگه اوپکالرگه اورنمز یوق، بتون عیب اوزمزده‌در. تحصیل عمومی، نظام اولوب چیقاچقی بوندن ۳۰ یل مقدم معلوم ایدی، بز شونی بیله طوروب حاضرلك کورمادك. بز، اوستمزگه کیل‌چك بوران داوللرنی کیرته‌لر ایله بووب طورمق، زور تاشولرنی صالام صالوب توقتامق فکرنده اولدق. دینی اعتقادلر اوگرتمك، درستلب قرآن شریف تعلیم ایتمکده اولان مکتبلرمزنی بدعت صاناب آرسلاندن قاچار کبی قاچدق. قزلرمز اوقوسونلرمی یوقمی؟ بحثلری ایله وقت ضایع ایتدك. شمدی آز کونلر صوڭنده ملی و دینی مکتبلرگه دگل بلکه «ناچالنی اوچیلشچه» گه قزلرمزنی اوز قوللمز ایله ایلتوب تابشراچقمز. «آربا»، «چانا» دیه اوقوتمقدن تقوالق ایتدیکمز یرینه بالالرمز یوکره یوکره Баба, Сани, Ваня, دیه اوقورغه کیته‌چکلردر. «ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم» قول شریفی شمدی بزگه تمام صادق اولدی.

غزته‌لرمزنك اوست اوستنه یازوب طورمقلری سببندن مسئله‌نك اهمیتی بر آز آڭلاشلنه باشلادی. اورنبورغ مسلمانلری اوشبو اوکتابرنك ۱ نچی کوننده شهر تیاتری بناسینه جیولوب مسئله‌نی مذاکره قیلدیلر. سکسان جلدلی بر کتابنك سکز سطردن عبارت اولان فهرستی بو مجلسده اوقولدی. اشلرنك نیچوك اوله‌چقنی آڭلار ایچون بو قدر هم یتارلکدر. اوشبونك ایچون نچه مڭلردن عبارت اولان مسلمانلر جمعیتی شمدیلك اوشبو قرارلرنی ویردی:

۱) دینی محله مکتبلرمز تحصیل عمومی نظاملرندن مستثنا طوتلسونلر.

۲) تحصیل عمومی نظامی ایله آچیلاچق مکتبلر (ناچالنی اوچیلیشچه) ده درسلر اوز تیلمز و اوز یازومز ایله اولسون.

۳) بونك ایله برابر دین و تیلمز یخشی اوقولسون.

٤) اوشبو مکتبلر (ناچالنی اوچیلشچه‌لر) ده دین هم اوزمزنك ملی تیل معلملری ادارهٔ روحانیه لرمز اشتراکی ایله حل قیلنسون.

اوشبو مقصدلرنی تیوشلی اورنلرغه یتشدرر ایچون انتخاب ایدلمش کامیسیه، اورنبورغ مسلمانلرینك طلبلرینی غ. دوماده معارف کامیسیه‌سینك رئیسی فون آنرەب اوز رینه تیلغرام ایله تبلیغ ایتمش، تیلغراملرنك کوپیه‌لرینی همه فراقسیه‌نك لیدرلرینه، تورلی مسلکده اولان زور غزته‌لرگه تابشرمشدر.

بیك مشقت ایله اولسه‌ده یکرمی بیل ایچنده بر قدر معلملرمز، درس کتابلرمز میدانغه چیقوب قالدی. بوکاده‌چوق شکر. اگرده بونلر اولمیه ایدی، چواشلردن چیرمشلردن فرقسز بر ملت اولوب قالمش اولور ایدك تیلمز و یازومز اوقولسون، دیورگه یول اولماز ایدی.

اورنبورغ مسلمانلری طرفندن صورلمش سؤاللر، اساس اعتبارنچه درست و حقلی سؤاللر اولوب باشقه یرده اولان مسلمانلرنك مقصودلری ده شوڭا موافق اولسه کرك. مذکور حاجتلر قبول ایدلسه ایدلماسه‌ده، دین و ملت یولنده علم و فکر ایله خدمت ایدرگه اقتدارلری اولان ذاتلر ایچون آرمی طالی خدمت ایده‌چك دور باشلانادر. اوشبو خدمتلرنك نه‌لردن عبارت اوله‌چغی حقنده اوزوقتی ایله «شورا» ده یازلنوب طورلور (انشاءالله).

مانند شجر ثابت اولور ثابت اولانلر
هر قانغی اشنك اهلی ایسه‌ك آنده دوام ایت.

«ضیا پاشا»

قزق ترقی.

بیك قزق ایته ترقی ، روسیه اسلاملری
ایسکیلك که قایتودر ذاتا علم عرفانلری
عصیان ایتساك ، ایت شولای آنلر کبك حقلق ایچون
کوبمی عصیان ایتسه‌لر حقلقغه‌در عصیانلری
سردار اولمق ایسته‌ساك یالغانغه خدمت أیله سین !
کم حقیقت دوشمانی : شولدور آلارنك خانلری
آرتق اجتهاد بله‌ن ، آنلر اوقوغه صالدی درد
تارتا دور بیله‌ب جهالتلرنی ، یب ــ آرقانلری
هر شهر قالغان قارانغی ، یاقطی بولغان شول حاضر ؛
بحر خزرنك چیتنده تورغان استرخانلری
یر یوزنده تیب تیگز دوستلق ، قارنداشلك بارا
بر آدمده قالماغانلر ، معرفت دوشمانلری
هر کشی ژورنال اوقی ، اوقی غزته ــ هم کتاب
بر بر آرطلی کون صایون بیگره‌ك کوب آرتا صانلری
هر أته چلرده طاوقلرده اوقودن جرلیلر
هر اورونده ملی جر اوینار موزیق آرغانلری
یالتری برلك آیی ، برلك قویاشی ــ یولدزی
بر فکرگه کیلدیلر ، بو تکرینك انسانلری
بتدی غیبتلر ، عداوتلر ، نفاق ، بهتان ، حسد
ایت آشیلر تیك حاضر اچلمی انسان قانلری
طولدی مکتبلر شاگرد ایرلر شاگرد قزلر بله‌ن
قولغه توتقانلر کتاب ، یاتقانلری تورغانلری
نیچه دوقتورلر ، طبیبلر ، صحرانی جولان ایدر
بر به بر قرغیزگه شفادر دارو درمانلری
چقدی معمارلر ــ محررلر ــ ادیب ــ بیك کوب شاعر
بوز یکت‌نك موکلارن تکرار ایتو دیوانلری
قسقه‌سی فائق بولوب کیتدك حاضر یاوروپاغه
قالمادی روسیه ایچنده تاتارنك خاملری.

محمد واقف استرخان.

مراسله ومخابره

طرویسکی ـ « محمد علیه السلام » رساله‌سنك هجرتدن ۱۶ آی صوڭ قبله‌نڭ تحویل اولندیغی بیان ایدلمش، اما ادریس حمیدی « تاریخ کامل » گه متابعت ایله ۱۸ آی صوڭ شعبان آینده تحویل ایدلدیکنی روایت ایتمش. بعض بر تاریخ کتابلرنده ۱۶ آیدن بر نچه کون صوڭ رجب آینڭ یارومی اولان دوشنبه کون تحویل ایدلدیکی بیان ایدلمشدر. مختلف روایتلرنڭ قانغیسی طوغری و قانغیسن آلن طوتوب بالالرغه تعلیم ایدرگه تیوشلی اولور؟ « شورا » ده بو حقده یازلسه یخشی اولور ایدی.

احمد بن حسین العبیدی.

« شورا » : ـ تحویل قبله حقنده سیر عالملری ایله مؤرخلرنڭ اختلافلری کوب اولسه‌ده شاذ اولان روایتلردن صرف نظر ایدلنسه اورتالقده اوشبو ایکی روایت قالور: بری هجرتنڭ ایکنچی یلنده اون آلتی آی صوڭ و ایکنچیسی‌ده اون یدی آی صوڭ (اون سگزنچی آی باشنده) روایتلریدر. مؤرخلرنڭ شیخی اولان محمد بن جریر طبری اوزینڭ « جامع البیان » نام تفسیرنده (ج ۲، ص ۳-٤) اوشبو طوغروده اولان حدیثلرنی ومختلف روایتلرنی نقل ایتدیکی حالده « تاریخ الامم » ده (ج ۲، ص ۲۶۵) اون سکزنچی آی باشی شعبان روایتی ایله اون آلتی آی تمامی روایتنی‌گنه ایراد قیلمشدر. « محمد علیه السلام » رساله‌سینی ترتیب ایتدیکمزده طرفمزدن تعیین ایدلمش مسلك، اختلافلی روایتلر حقنده صوڭ زمانده فن اهلینڭ فن‌گه تطبیق ایتمش اولدقلری روایتنی اختیار ایتمکدن و بویله اش کورلمادیکنده ممکن قدر بخاری ایله مسلم حدیثلرینه متابعت ایلمکدن عبارت ایدی. تحویل قبله روایتلرندن برینی ترجیح ایدر ایچون فنی بر دلیل وارلغندن خبرمز اولمادی، شونڭ ایچونی بخاری ایله مسلم صحیحلرینه مراجعت ایتدك. بخاری راویسی شك قیلدیغی حالده مسلم راویسی ترددسز قلانسز: « صلیت مع النبی صلی الله علیه و سلم الی بیت المقدس ستة عشر شهرا » دیه نقل ایلمش (ج ۱ ص ۱٤۸). امام نسائی بونی دخی‌ده آچیق قیلوب: « قدم رسول الله صلی الله علیه وسلم المدینة فصلی نحو بیت المقدس ستة عشر شهرا » دیه روایت ایتمشدر (المجتبی ج ۱ ص ۱۲۱) ایشته اوشبو سببدن بزلر تعیین طریقی ایله دگل بلکه تخمین طریقی ایله « اون آلتی آی قدر بر مدت » دیه تعبیر ایلدك. بو عبارت ایسه هر ایکی روایت ایچون‌ده مساعددر. خصوصا خاطرمزگه: « توگال آیلرنی‌غنه اعتبارغه آلوچیلر اون آلتی آی دیه و کسرلر ایله صاناوچیلر اون یدی آی دیه صانامش اولماسونلر » دیه بر شی کلدی. بوڭا کوره بو طوغروده اولان هر ایکی روایت برگه راجع اولوب هر ایکیسی‌ده: « هجرتدن ایکنچی ییل شعبانده تحویل ایدلدی » دیمکدن عبارت اولور. درس اوقوتوچی معلم و معلمه‌لر اوشبو قسقه سوزنی مشافهت طریقچه‌غنه آیتسه‌لر، بالالر پك ینگل آڭلاسه‌لر کرك. اما « اون سکز آی صوڭنده » دیولمش سوزنی بزلر « تاریخ کامل » ده کورمادك. اون سکز آی تمامی صوڭنده اولان ای شعبان دگل بلکه شهر رمضاندر. « کامل » عبارتی ایسه: « فامره الله ان یستقبل الکعبة یوم الثلاثاء من شعبان علی رأس ثمانیة عشر شهرا من قدومه المدینة وقیل علی رأس ستة عشر شهرا » در (ج ۲ ص ٤۳). « کامل » نڭ بو یرده: « علی رأس ستة عشر » دیمش سوزی ناسخلر طرفندن میدانه کتورلمش سهو اولسه کرك. زیرا ابن الاثیر هرنه قدر تصریح ایتماسه‌ده بو سوزنی طبریدن نقل ایتمشدر. طبرینڭ اوشبو روایت فائده‌سینه کتورمش حدیثی: « بعد ما هاجر رسول الله صلی الله علیه وسلم صلی نحو بیت المقدس ستة عشر شهرا ثم وجه بعد

ذلك نحو الكعبة » عبارتی ایله یازلمشدر. شونك ایچون بونده «علی رأس» سوزی موافق اولماز، مع ما فیه بو مسئله، اعتقادی و تكلیفی دگلدر، بوڭا هم بر عمل شرعیده مترتب اولماز. شونك ایچون سیر اهلی اختیار ایتمش سوزلردن برینی تصویب و ایكنچیسنی تخطئه قیلورغه دینی جهتدن لزوم یوق. بزم بونده سویلامش شیلرمز یالڭز تاریخی جهتدن همده ظن غالبكه مبنیدر. الله تعالی بندهلرگه ایركن حالنده قالدرمش نرسهلرنی ایركن حالنده طوتمق، بزم مقدس بر مسلكمزدر. والله اعلم بالصواب.

◆◆

پیشپك ـ پریژوال، پیشپك، اولیاآتا اویازلرنده آلیكساندروفسكی اسملی تاغ ایچلرنده یاشامقده اولان قرغیز طائفهلری اوزلرینی قزاقلردن باشقه بر قوم حساب ایدهلر، اوزلرینك دعوالرینه كوره گویا بونلر «عكاشه» اسمنده اولان صحابه نسلندن تارالغانلر ایمش. بو دعوا درست اولورغه ممكنمیدر؟ اوشبو طوغروده «شورا» ده بر ایكی جمله یازلسه ایدی.

س. چیركاسف.

«شورا» : ـ «عكاشه نسلندن اولمقلری ممكن دگل» دیورگه اقتدارمز یوق، ممكندر، فقط نسل و سلاله طوغرولرنده «ممكن» لكگه بنا قیلنوب حكم ایدلماز، بلكه اوز بابنده معتبر اولهچق روشده دلیل كتورمك لازم اولور. صحابه نسلندن اولمقنی دعوی ایتمك، قرغیز و قزاق قبیلهلرینك بعض بر آدملرنده یوقسه بر نوع خستهلكمیدر؟ اصحاب كرام آراسنده اوچ دورت عكاشه اسمنده صحابهلر اولسهده خاتونلری و بالالری وار ایدیمی، نسللری قالدیمی یوقسه منقرض اولدیلرمی؟ بو طوغروده آچیق معلومات یوقدر. قرغیز و قازاقلردن باشقه اولورلر ایسه بو طوغروده اعتراض قیلورغه اورن كورلمی.

◆◆

مالمژ ـ «شورا» نڭ ۱۸ نچی عددنده محترم معلم حسن علی افندی «تل یاریشی» مجموعهسنده مینم تورکچه توگل دیب یازغان بعض سوزلرمنی تورکچه دیه اثبات ایدهرگه طرشادر. شول مناسبت بلهن مینده اول سوزلرنڭ تورکچه توگللگن نرسهدن استدلال ایتدكمنی یازمقچی بولدم.

مذكور سوزلردن امید، خواجه سوزلرون ش. سامینڭ «قاموس تركی» سینه استنادا (ج ۱ ص ۱٦۹ . ج ۲ ص ۵۹۰) تورکی توگل دیه یازمش ایدم. درست تورکچه امید ایتمك معنیسنده بولغان اومق سوزی هم قوجه سوزینڭ بیوك، مقتدر، عاقل معنیلرینه اطلاقی بار. فقط بولارغنه امیدنڭ اومقدن، خواجهنڭ قوجهدن آلنووینه دلیل بولوب یتمهسهلر كرك.

رهت سوزی روسچه рядъ ، قاراول سوزی караулъ سوزندن آلندقی ظن ایدلمش ایدی. بوران سوزینڭ بورامق مصدری ایله آرتق مناسبتی كورنمی. روسلرده داووا، معنیسنده بولغان буря سوزیده بار. سازین، پود سوزلریده چات روس سوزی توسلی استعمال ایدهلر. بعضلر كبی سارژین دیب استعمال ایتساك حسن علی افندینڭ ظن ایدكی «چاچ این» سوزندن بیگرهك یراقلانادر.

تاتار تلینه روس سوزینڭ قاتشووینه كوب سببلر طابارغه ممكن، اما روسلرنڭ تاتار سوزلرن استعمالگه قای وقت مجبور بولولری بزگه معلوم توگل. روس تلینڭ بزنڭ حاضرگی تلمزگه قاراغانده ئەلله نیقدر بای (یعنی احتیاجسز) ایدكنده هیچ شبهه یوق؛ هر تاتارنڭ كوز آلدنده بولا طورغان رامكا، صاماۋور، اسكامیهلرگه تاتارچه اسملر طابلوب سویلهنمهدكی حالده روسلرنڭ حتی ایكڭ چیتن فنی تعبیرلرگهده اوز سوزلرن كرتدكلری معلومدر.

شولوق عدد «شورا» ده هادی افندی «قالا» سوز ینگده تاتارچه توگللگن اثبات ایتكان. حالبوكه قالا سوزی قالمق مصدرندن فعل اولدقندن تاتارچهلغن دعوا قیلورغه دلیلده بار.

حسنعلی افندی: «برهو چغوب بو سوز تورکچه توگل، ایكنچیسی اول سوز تورکچه توگل، دیسه بارچه

سوزلرمزدن آیرلورمز » دیدر. درست، مسئله‌نی بو نقطه‌دنغنه قاراب، بعض هیچ بر مناسبتی بولماغان چیت سوزلرنیده آز ماز اوخشاوی بله‌نگنه تورکچه دیب حکم ایتو، شونك بله‌ن تلمزنی بایتو ممکن ایسه – ظن ایده‌من، تلمز بیك تیز آراده بایوب بیتسه کیرك. فقط مونك اورنینه اوزمزنك یوغالغان سوزلرمزنی کوبرك طابارغه طرشساق فائده‌لیره‌ك بولماسمیکان؟ هادی آطلاسی جنابلری موندی سوزلرنی بیك کوب طاوب، «تل یاریشی» نه درج ایتمش ایدی. تاغی شولای اجتهاد ایتوچی بولسه احتمال بایتاق سوزلر طابلور. اگر آز ماز اوخشاتولر بله‌نگنه بزدن آلنغان سوز دیه حکم ایتوب بولسه، بر کون ایکنچی بره‌و چغوب روسلرنك دنیاغه کیلگاندن بیرلی کیره‌کلی بولغان шесть, четыре سوزلرن فارسیچه چهار، شست سوزلرندن آلندقن دعوا قیلماسمی؟.

حسن علی افندی تن سوزن هم تورکچه دیه دعوا ایتسه‌ده نیندی سوزدن آلندقن، یایسه شول کوینچوك تورکچه بولوون یازمامشدر. حالبوکه تورکچه سوزنی ایشتولگانچه یازو طرفداری محررلرمزده «تن» نی ته‌ن صورتنده تورکی املا بله‌ن یازمیلر. شمس‌الدین‌سامی هم فارسیچه دیه اشاره‌لەمشدر (ج ٢، ص ٤٤١). ع. دینمحمد.

اسلام ومسلمانلرغه عائد قسقه خبرلر.

استانبول. شیخ الاسلام طرفندن منبرلرده اوقولاچق خطبه‌لرنی کوکل‌گه بیکلاب کویلاب اوقومق یرنده زمانه‌غه موافق صورتده تعلیم وتربیه، وعظ ونصیحت‌گه دائر اولمقلری حقنده تدبیر قیلنمشدر. اوشنداق جامعلرده واعظلق ایدر ایچون علم جهتندن مقتدر ایدیکلری حقنده شهادت نامه‌لری اولمق ایله فرمان تارالمشدر.

حجاز تیمر یولی. هندستانده «لاهور» شهرنك چیقمقده اولان «وطن» جریده‌سی طرفندن حجاز تیمر یولی ایچون بیارلمش اعانتنك جمله‌سی یوز بیك روپیه (روس آقچه‌سی ایله ٦٠٠٠٠ صوم) اولمشدر.

منع مسکرات. اهل اسلامنی ایسرتکچ ایچمکدن منع ایتمك خصوصنده استانبولده بر جمعیت تأسیس ایدلمش، جمعیت ایسه اوشبو یولده هر تورلی چاره لرنی کوره‌چکدر.

آفریقاده اسلام. اوزلرینه تابع اولان مملکتلرده یرلی خلقلرنك اسلام دینینه محبت ایدوب کوندن کون اسلام دینینی قبول ایتدیکلرینه بر چاره اولمق امیدی ایله گیرمانیا دولتی پك کوب میسیونیرلر بیاررگه قرار ویرمشدر.

هم عالم هم دوقتور. احمد ولی اسمنده مصرلی بر مسلمان، جامع الازهرده تحصیل وقرآن شریف حفظ ایتدیکندن صوك دار العلوم مدرسه‌سینه قبول اولنمش. دورت سنه صوکنده شهادت نامه آلوب معلملك خدمتنده اولمش. صوکره عرب لسانی معلمی اوله‌رق «برلین»ده السنهٔ شرقیه مکتبنه سفر ایتمش. ایشته بونده معلملك وظیفه‌سینی ادا ایتدیکی حالده دار الفنونده طب شعبه‌سینه مداومت ایدوب دوقتورلق شهادت نامه‌سی آلمشدر. یاشی ٣٠ ده در.

«تل یاریشی» مقاله‌لری حقنده.

(باشی «تل یاریشی» مجموعه‌سنده ١٨٥ - ١٨٦ بیتلرده)

بو مقاله‌ده(*) اون جیدی توشده یات سوز باردر: فائده (اوچ توشده)، آچمیننك (ایکی توشده)، لکن، همیشه، گمان، انکار، بس، البته، کل، وقت، علم، تربیه، کسب، شهر، ژاغون، قلم، نادان – برر توشده‌درلر.

(*) «تل یاریشی» مجموعه‌سنده «باقچه‌چیلق» اسملی مقاله. ٣٠ نچی بیتده.

بولردن بارچه‌سینڭ اوزمزچه معنالری باردر: فائده ـ تابش، سبب، سیبلك؛ لکن ـ براق، آچمینڭ (درستی آسمیننق) ـ سکزده برلك؛ همیشه ـ یالان؛ گمان قلمق ـ چامالامق؛ انکار ایتمك ـ چیت دیمك، بوش دیمك؛ بس ـ ایندی؛ البته ـ بیلگیلی؛ کل ـ بارلق، بارچه؛ وقت ـ چاق؛ علم ـ بلم، بلگی؛ تربیه ـ آسراو؛ کسب ـ . . . . . ؛ شهر ـ قالا؛ ۋاغون ـ اوت آربا؛ قلم ـ بتەو؛ نادان ـ بلمسز معنالرنده‌در.

جیر حسابنده روسلر سکزده بر (ثمن) گه осменникъ دیورلر. بزم حرف ایله یازلدقده اوسمیننق بولورغه تیوش ایدی، س ـ چ که آلشنوب خطا اولارق آچمیننق سویله‌نه وبازلادر. باشقردلرده جیر مول زمانلرده بر دیسه‌تنه‌نڭ بویی یوز، اینی سکسه‌ن سازیندن سانالوب، سکز مڭ مربع سازین بولور ایدی. شونڭ سکزده بری ۱۰۰۰ سازین آسمیننق بولادر.

بو مقاله‌ده آلتی توشده پود، بر توشده کاپسته، سازین، خوجه سوزلری باردر. بولر اوز تلمز، اوز مالمزدرلر. فقط بولر اصللرندن اوزگه‌ردکارندن چیت سوز بولوب تانالمشلردر. اصلده بولر کوب پوسته، بوت، چاچین، قوجا ایدیلر. باشلابقی اوچه‌وی روسلرغه، سوگغی بره‌وی فارسلره تاشلانوب تلمزدن یوغالمشلردر. بولرنی اثبات اوچون دلیللرمز مقتی ایسه‌ده اورن آزلقدن قویه توردق.

توپراق اچنده اوسه تورغان یمشلردن بری آمریقادن به‌هره‌ڭ یارتی آتاسی آرقلی کیلترلدیکی مناسبت ایله به‌ره‌نگی آتالمشدر. روسلرده ه ـ ایله ڭ ـ حرفلری یوقلغندن беренги دیه‌شلر. شوندن آلوب قازانلیلرده به‌ره‌نگی دیه سویله‌ب یازالر. بو نرسه اوزی، پشکه‌ن سوڭ قاردن یومارلاب یاسالغان توب‌قه اوقشاب تورديغی اوچون بورنغی بابالرمز قارتوب دیب آت قویغانلر. قریملیلر واولردن آیرلمش میشه‌رلر بو کونده‌ده قارتوب دیه سویله‌یلر. بارچه تورك بالالری موندن آیرلماسقه تیوشدر. (یول توز مستثنا قالور.)

چاچمق‌دن صیغهٔ حالیه چاچوب یازلوغه تیوش اولان سوز دورت توشده ساچوب یازلغان. شول روشچه یاکلش یازوچیلر بزده کوب‌در. نه اوچون بویله ساتاشوب یازدیقلرینی هیچ کم بلمه‌یدر. چای، چاپان، چالغی ـ سوزلری سای، ساپان، سالغی ـ روشنده یازلولری خطا! بولسه ـ چاچ، چاچاق، چاچمق ـ سوزلرن ـ صاچ، ساچاق، ساچمق ـ یازمق نه اوچون خطا بولماسون؟ بیگرکده بولر اولای سویله‌نمیلرده.

تلمزده مفعول فیه اداتی (ده) در. ۳۱ نچی بیتنڭ برنچی یولنده «بو یللرنی بازارلرده» دیگه‌ن سوزی یاکلش اولوب، «بویللرده بازارلرده» کرکدر. آلتنچی یولده «روسلر باقچه‌لرنده کیندر یتکروب» دیدیکی یاکلش‌در. «یتشتروب» کرکدر. ۸ـ۹ یوللرده «طورپوشه» سوزی باردر. مونی اصلنچه «دورباچه» یازو تیوشدر. قایان سوزی قایدن، آقتق ـ قالغان، چباغش ـ چاباغچ (چابامق مصدرندن) کرکدر.

۱۷ نچی یولده «تیوشلی اورلقلر ساچوب یاخشیغنه وقتنده باشلاسه‌لر» دیگه‌ن سوزنده ساچوب‌دن سونغی سوزلر حال بولوغه یارامادیغندن، همده باشلاسه‌لردن مقدم فعل حال یوقلغندن هیچ بر معنا آکلاشلمایدر.

یازوچینڭ مرادی بویله بولسه کرك: «هر یرنڭ اوزینه تیوشلی اولان اورلقینی اوز میزگاننده چاچسه‌لر تیلمروب یورمه‌سلر» در. «یاز باشنده سوقا ایله جیر جرتسه‌لر یاکه یاشلکده علم اویره‌نسه‌لر» علم ایله سوقانی وصل قلو بلاغت قاعده‌لرینه بوتونله‌ی خلافدر.

«شهرلرده تاتار بالالری اسلرنده یرتق کیوملر» دیدیکنده حال تمام بولماغان. «یرتق کیه‌رملر بولدیغی حالده» دیو کرك ایدی. یا خود «تاتار بالالری اوست باشلری یرتق و آلاما کوینچه» دیسه عربچه اولان حال سوزی چغوب قالور ایدی. شو یوغاریده‌غی جمله‌لر اچنده (اسلر) سوزی بار. لرنی تاشلاسه‌ق اس بولوب قالا. بو قاندای کلمه؟ تورك تلنده موندای

سوز بارمی؟ هرحالده یازوچی، أنیسی سویله‌گه‌نچه یاکلش یازماسقه تیوش ایدی. مونڭ درستی – اوستلرنده - بولادر.

مقاله اقتصادی کوزه‌ل بر کیکه‌شدن عبارت بولوب، نچکه‌لك ایسلری یوقدر.

٥

بو مقاله‌ده یات سوزلر بولماسه‌ده، بر نیچه یاکلشدن آزاد بولا آلمابدی. ٣٢ بیتده، ١١ یولده «ئه‌ره‌م» سوزی اصلده حرام بولوب، ح آغه آلشنوب - آرام بولغان. آ - یومشاروب - ئره‌م بولوب قالغان. بو کونده تلمزده ضایع بولمق معناسنده قوللانلادر. ایندی تورکله‌شه یازغان. شول معناده قبول ایتو، ایتمه‌و - باشقه مسئله‌در.

مقاله اچنده مونڭ اورنینه « بوشقه » سوزی آلنمش ایسه «یاش چاقلرمنڭ بوشقه کیتوینه قایغرام» روشنچه بولوب شاو، تاچ تورکچه بولور ایدی.

«اوزم ایسکی‌چاقلرده‌اوسکان، شول چاقلرغه‌غنه یاراقلی ایتوب یتشترلگان » دیدیکنده « اوسکه‌ن، یتشترلگه‌ن» صیغه‌لری ماضی نقلی‌در. باشقه «اوزم» ضمیری بولغان سوڭ بولرده متکلم صیغه‌سنده بولورغه تیوش ایدیلر. «اوسکه‌ن‌من، یتشترلگه‌ن‌من» دیه متکلم ضمیری ایله یازلسه‌لر درست بولور ایدیلر. ایسکی چاقده‌اوسوی‌یاراقسز یتشترلوینه سبب بولدیغی اوچون بر (ده) کیلترلسه سببیة معناسن افاده أیته‌ر ایدی. «اوزم ایسکی چاقلرده اوسکه‌ن‌من‌ده، شول چاقلرغه‌غنه یاراقلی ایتوب یتشرلگه‌ن‌من » دیولسه درستی شودر.

٣٣بیتده ٨یولده «شارقلداشوب کوله‌لر » دیدیکنده «شارقلداشمق» تکثیر فاعل اوچون بولادر. کوله‌لر – فعلن هم شولای ایتو کرکدر. درستی «شارقلداشوب کولشه‌لر» بولادر.

١٣یولده «آ ڭارغه» سوزی - جمله‌ده‌گی اورنینه قاراغانده - مفرد غائب ضمیرینڭ مفعول الیه صیغه‌سی بولسه کرك. تورکی تلده ضمیر غائب‌نڭ مفردی – او، جمعی – اولر بولادر. ضمیرلرنڭ مفعول الیه صیغه‌لرینه - ڭه - توتاشوب اوڭه کرك ایدی. «آ ڭارغه» سوزنده‌گی - غه قایدن کیله؟ ر -، ڭا، آ - قایدن کیله‌لر؟ تلنڭ قاعده‌لری بر یاق چیتکه براقلوب، قای قاتننڭ خاطری اوچون مونداى یاکلشلرغه ارتکاب ایتله؟ – جوابن یازوچیلر بیرورلر. هر حالده ع. بطال افندی کبی اقتدارلی یازوچیلرنڭ مونداى خطاء فاحشلره ارتکابی اوچون تل رنجیدر.

معلم حسن علی.

مسامره

I

بونی یازارغه سبب، اورسکی سفری. پیتربورغ یاکارلری. غفران‌رساله‌سی آفتوبه‌شهری. اورسکی مسلمانلری قمز مجاسلری.

کرك یخشی و کرك یمان اولسون دنیاده هر کیمنڭ بر ایکی دوستی و بر ایکی مخلصی اولاچغی طبیعیدر. دنیا سفرنده و حیات مشقتلرنی یوکلامکده، انسان بو کبی یاقینلرینه آرقه ویروب کوڭلنی تسلیه قیلور وکندیسی‌ده آنلرغه یاردم أیلر. آدم بالالری بر برینه محتاجلردر، هیچ کیم بر یالڭزی یاشی آلماز و باشقه‌لردن مستغنی اوله بیلماز. اوشبو سببدن بنم هم دوستلرم حتی‌که بر ایکی مخلصم اولنور ایسه عجب دگلدر. «جهان ایوانی کیڭدر خالی ایرماز».

ایشته بونلر ایچندن برینه سویورغال ایتمك ایچون اوشبو مسامره‌نی یازارغه کرشدم. گیزلنمه‌سی لازم سرلر، افشاسی مناسب دگل خبرلر اولونمامش مقاله و مسامره‌لرنی، مصاحبه و شعرلرنی مطبوعات آرقلی یورتمك عادتده یوق بر اش دگلدر.

***

دنیاده کتاب دشمنلری اولدیغی کبی کتاب دوستلری حتی دیوانه‌لق مرتبه‌سینه یتمکده اولان عاشقلری‌ده اولنور. بن، بعض بر کتابلرنی هیچ

سومادیکم حتی کوز اوڭمده طوردیغی حالده ده — برر سوزی کوڭلمده قالمقدن قورقوب — قولمه آلمادیغم حالده بعضیلرینی جانم برابرنده سومکده یم. شونڭ ایچون بن، ایکی فرقه اورتاسنده اولان اوچونچی بر صنف آدملرندن اولورم. بو اوچونچی صنف، فی الواقع دنیاده واردر. زبیدالاندلسی هر وقت: «جنت‌که کردیکم صوڭ، قولمه جاحظ کتابلرینی وبرسه‌لر مقصودم تمام اولور. حورلر، غلمانلر، طعاملر، و شرابلرنڭ بنم ایچون لزومی یوق» دیبور اولمشدر. ابو مروان نحوی (قرطبه عالملرینڭ معتبرلرندن) سیبویه کتابی ایله طوناشدن اون سکز سنه شغللنمشدر.

انسانلر، خصوصا یاشلرنڭ اخلاقلری توزالوب بوزولمقینه اوزلرینڭ ایبداشلرینڭ و برگه یورمکده اولان کیمسه‌لرینڭ کوب اثری وار ایدیکنده شبهه یوق. شونڭ ایچون یاش بالالر، یگیتلك دوربنه کرمش اوغل و قزلرینی یمان یولداشلردن صاقلامق، صالام و یچان آراسنده شرپی یاندروب اوینامقدن صاقلانمق مرتبه‌سنده لازم بر اشدر. بونی ایسه هر کیم بیلور. اوشبو قبیلدن بعض بر کتابلر ایله اشتغال ایتمکده ده آدمنڭ ذهنی بوزار، انسانلقدن چیقارر، خیالات و خرافات دنیاسینه یاطروب بتون بتونه هلاکنه سبب اولور، ایشته بونده بیلورگه تیوشلی. شونڭ ایچون کتاب مطالعه سینه هوسلی کیمسه‌لر، اوزلری ایچون کیملرنڭ اثرلری ایله شغللنمك فائده‌لی اوله‌چغی حقنده عمرلرینی کتاب اوستونده کچرمش، سلف و خلفلرنڭ ترجمهٔ حاللری عقیده و مسلکلری ایله آشنا اولمش بصیرت وتجربه اهللرینه مشورت ایتسه‌لر اوکنچلرگه توشمازسزلك لرینه سبب اولور، بزم ظنمز شویله‌در.

***

برادرمز احمد افندی، هر بر مجلسمزده کندینڭ خصوصی کتبخانه‌سندن سوز چیقارر و مالك اولدیغی اثرلرینی تعریف ایدر و شونلرنی کورمك ایچون دیه بنی «اورسکی» شهرینه دعوت ایلر ایدی. اگرده کتبخانه سنده اولان اثرلر حقنده کندیسی سوز چیقارماز ایسه بونی بن کندیم چیقارر و کتابلری حقنده سوز سویلرگه مجبور ایلر ایدم. فقط «اورسکی» شهرینه وارمقلغمی محال بر اش حکمنده کوروب کوڭلمه اولسون کتورماز ایدم. آدمارگه مشقت صالوب یورمکنی بنم کوڭلم تحمل ایتماز.

احمد افندینڭ مکتوبلر وتیلیغراملر ایله دعوت ایتدیکنی اقربام و عائلهم بیلدکلرنده: «پیتربورغ سفرندن سلامتلنوب کلدڭ: اورسکی دخی زیاده سلامتلگه سبب اولور!» دیه سفر ایدرگه دیملادیلر، طوغروسی تکلیف ایتدیلر.

«پیتربورغ» سفرندن سلامتلنوب قایتمش ایسه‌م بونڭ سببلری وار. اوقومق یازمق ایله اشتغال ایتمادم، بر چوق فاضللر و ادیبلر ایله مصاحبت ایتدم، شایان تماشا و عبرت اورنلرینی یوروب کوردم. بختمه قارشو حسن خلق صاحبی بر ذات، رفیق سفرم اولنور و هیچ بر سفر مشقتنی بڭا یوکلاتماز ایدی. شاگرد وقتمده یورمش اولدیغم یرلرنی و هر وقت برلکده اولدیغم ایبداشلرمنڭ و اوزمدن اوقومش شاگردلردن بعضیلرینی کوردم. ایشته بونلرنڭ تأثیری اوله‌رق کوڭلمه شوق وجدیت، بدنمده سلامتلك و قوت حاصل اوله‌چغی طبیعیدر. حالبوکه «اورسکی» ده ایکی اوچ آدمدن باشقه بنم دوست آشنام وارلغنی بیلماز ایدم.

«پیتربورغ» شهرینه برنچی دفعه ده شاگرد وقتمده مرحوم آخوند حمیدالله حضرتلرینڭ خصوصی دعوتلرینه اجابت یوزندن واردم و مهمانلری اولارق ایکی آی مقداری بر مدت طوردم. بو ایکنچی سفرمده ایسه اوچ هفته قدر وقت کچردم.

هر ایکی سفرمده برر حادثه اولمشدرکه اوشبو «پیتربورغ» سفرلرمنڭ دگل، بلکه بتون عمرمنڭ یادکارلری اولسه سزادر. برنچی دفعه‌سنده شیخ جمال‌الدین الافغانی حضرتلری صحبتی ایله مشرف اولدم و ایکنچیسنده‌ده عالی مکتبلرده تحصیل ایتمکده

اولان اوقوچیلرنڭ ادبی مجلسلرنده اولندم. ایشته بو خاطرهلر کوڭلمه محکم صورتده نقش ایدلمشدرکه، عمرم اولدقچه باقی اولهچقدر.

شیخ جمال‌الدین حضرتلری مجلسنده ایدیکم وقت: «حقیر بر شاگرد اولدیغم حالده دنیانڭ وزیرلری و پادشاهلری طرفندن دعوت ایدلنوب یورمکده اولان اسلام عالمینڭ برنچی آدمی حضورنده اولنورم» دیه فکرلب اوطوردیغم کبی صوڭغی مجلسده: «کلهچك کونده اسلاملرنڭ عالی طبقهسینی تشکیل ایدهچك وملتمزنڭ جهان یوزنده انسانلرکبی یاشاولرینه سبب اولهچق ذاتلرنڭ (من غیر استحقاق) احترام‌لرنده اولنورم» دیه اعتقاد أیلمشم.

***

١٩٠٨نچی ییل مای آینڭ ١٣نچی کونی ایدی. تیمریولده اوقور ایچون دیه آلدیغم «الغفران» کتابی قولمده اولدیغی حالده «اورنبورغ» واقزالندن کتدك. «اورال» ییلغهسنده اولان کوپردن چیقوب الڭ ایلك مرتبه اولهرق قزاقستان توپراقلرینه آیاق باصدق. ایسکی وقتلرده «قزل تپه» (قزل توبه) دیمکله معروف اولان «اورنبورغ» شهری آردمزده قالدی، اوزاق وقت اوتمادی بتون بتونه کوزمزدن غائب اولدی. بزده فضای لایتناهاده سیر ایتمکده اولان یولدزلر قبیلندن اوچسز قریسز اولان قزاق صحرالرینه کروب کیتدك.

«الغفران»نی قولمه آلوب مطالعه ایدرگه باشلادم. «الغفران»، ابوالعلاء المعری رسالهلری آراسنده الڭ اوزونی اولسه کرك. مستشرق مرجلیوت طرفندن «اوقسفورد»ده باصلمش ٤٢ عدد رسالهسینڭ مجموعی ١٢٨ بیت اولدیغی حالده «الغفران» بر یالگزی ٢٠٠ بیتدن زیادهدر.

«الغفران»نی محترم فیلسوف، آلتمش یاشلرندن کچدیکی صوڭ، عزلتده ایکن وقتده ٤٢٤ تاریخ هجریده یازدیغی مرویدر. ابن القارح دیه مشهور اولان بر ذات اوزرینه یازمش بو رسالهسنده فیلسوف، اسلوبی عجیب روشده خیالی بر حکایت ترتیب ایدوب شونڭ ضمننده جاهلی واسلامی عرب شاعرلرینی انتقاد أیلر، اسلام دنیاسنده ظاهر اولمش زندیقلر حقنده معلومات ویرر، اجتماعی وادبی حاللردن بحث قیلور. فیلسوفنڭ بو رسالهسی ده «سقط الزند» ایله «لزوم مالایلزم» قبیلندن غایت چیتین بر شیدر. بونڭ عینن ترجمه ایتمك البته غایت آغیر اولور، برر کیمسه چیقوب ده بونڭ طرزنده کندی لسانمزده بر حکایت توزور اولسه چوق گوزل اولور ایدی. بونڭ طرزنده بر حکایت نشر ایدلدیکی کونگه قدر ادبیاتمزنڭ بر پوچماغی ناقص اولهرق طوراچغنده شبهه یوق.

معری، اوشبو «الغفران»ده سیبویهلر، خلیل ومازانی هم مبرد کبی الوغ عالملر قاشنده حجت اعتبار ایدلن و سوزلری ایله هر وقت استشهاد ایتمکده اولدقلری ذاتلرنی کامل جسارت اوزرنده انتقاد أیلمکده ایسهده بو حال، اوشبو بیوك ذاتلر ایچون توبانلك دگل بلکه شرف عد ایدلسهکرك.

«خطیب بغدادی، الوغ بر تاریخ کتابی تألیف ایتمش» دیدیکلرنده حنبلی عالملردن اولان ابن البناء: «بنی نه روشده ذکر قیلمش وبنم طوغرومده نهلر یازمش؟!» دیه صورمش. بوڭا جواب اولهرق: «کتابده سنڭ اسمڭ یوق، حالڭدن اصلا بحث ایتمامش» دیدیکلرنده ابن البناء: «کاشکی یامانلاب حتی یالانچیلر جملهسنده اولسهده ذکر ایتمش اوله ایدی!» دیه، اسمینڭ ذکر اولنمادیغینه اظهار تأسف ایتمشدر.

کون آیاز وضررسز روشده جیلی، اورن ایرکن بر بولمهده یالگز اوچاومز ایدك. ترزهنی آچدق. الڭ ایلك ایچینه کردیکم مناسبت ایله قزاق صحرالرینی وقزاق خلقلرینی، اویلرنی تماشا قیلوب وارمق آرزوسی کامل اولدیغی حالده ایکنچی طرفدن «الغفران»دن آیرله آلماز ایدم. پك کوب اقربام، انسابم وصوڭ زمانلرده اوزمه مناسبتلی آدملر اوشبو صحرانی اوتوب بخارا سفرینه یوردیکلرینی فکرلب وارر ایدم. توقتامش ایله صوغشور ایچون

تیمرلنگ اوشبو صحرالردن یورمش ایدیکن همده باشقرد و قزاق ماجرالری بو میدانلرده اولدیغنی خیال ایدوب هر بری کوکلمده بر نرسه قالدرر وتاریخلردن بر باب آچلوب طورر ایدی. بر وقتلر، بر دفعه صحرانی قاراب وایکنچی دفعه «الغفران» غه کوز صالوب واردم ایسه‌ده هیچ برندن مستفید اولمازغه باشلادم وایکی جامع آراسنده‌غی بی نماز کبی بر حالده اولدم. شونك ایچون «الغفران» نی قویدم ده قاراب وارمق ایله مشغول اولدم. ایبده‌شلر چای حاضرلدیلر ایسه‌ده «چای هر قایچان اولور» دیه اوز اشمدن قالمادم، کوز لذتلرینی قورصاق ایچون فدا قیلمادم. دوه اوستنده واروچی قزاقنی کوردیکمنك هر دفعه‌سنده «بغداد» شهرندن «بلغار» مزغه وارمقده اولان ابن فضلان خاطرمه کلور ایدی.

تیمر یولده شایان دقت بر واقعه‌گه تصادف ایتمادك. ایبده‌شلرمز «اورال» کوپرینی چیقدیغمز ایله: «یر ایله کوکنك بر برینه تره‌لگان نقطه‌سی آلدمزده یاقین کورله تیزدن واروب یتسه‌ك کرك!» دیمش ایسه‌لرده بویاقین کورلمش نقطه‌غه هنوز واروب یته آلمادق. بویله حاللر، کوزنك یاکلش کورمکینه بر دلیل اولسه کرك. کوزنك یاکلش کورمکلگی مسئله‌سی فن اهللرینی شغللندرمکده ایدیکی معلومدر.

«تورغای» ولایتنده قزاقستان مرکزی اولان «آقتوبه» شهرنده تیمر یولدن توشدك. شهرنك امامی و بوفیت طوتوچی قاسم مسلمانلری استقبال ایتدیلر. شهرنك امامی «حسینیه» مدرسه‌سنده تربیه آلمش گوزل اخلاقلی، ملایم و آچیق فکرلی بر ذاتدر.

پك یراق یرلردن کورلمکده و اك بیوك اورنده بنا ایدلوب شهرگه زینت ویرمکده اولان جامع شریف، مشهور بر بای طرفندن تأسیس ایدلمشدر. بونی ایسه زیارت ایتدك و مناره‌سینه بنوب تماشا أیلدك. بوندن صوك آربا و آتلر ایله «ایلاك» بیلغه‌سندن اوتوب، یام یاشیل صحرالردن، انساننك حسیاتنی تحریك ایده‌چك صورتده کیك بولونلر، کموش کبی صاف صولردن، قدیم زمانلرده اولان ۋولقانلر یا خود طوفانلر تأثیری ایله اولسه کرك، عجیب روشده تشکیل ایدلمش تاغ و چوقورلردن کچوب «اورسکی» شهرینه کردك.

«آقتوبه» یاننده اولان «ایلاك» بیلغه‌سی «اق زی» صولری قدر اولدیغی حالده کوپری یوقدر. خلقلر ایسته‌دیکلری یرلردن آت و آربا ایله اوتوب یوررلر. بونده اولان بیلغه‌لر کوپرسز اولوب، شول حاللرنچه یوررگه مانعسزدر. کوچه‌لی خلقلر مصلحتی ایچون شویله روشده خلق اولنمش اولسه‌لر کرك.

***

اوچ کیچدن زیاده قالماز شرطیله واردیغمز حالده بر کیچنی عبدالرسول افندی قمزلغنده کچرمك اوزره تمام اون تاولك طوردق. یاشلر، بر مجلس قیلوب دعوت ایتدیلر، قارتلرنك صحبتلرنده‌ده اولندق. مرحوم آخوند محمد لطیف حضرت عائله‌سی واحمد صفا حاجی افندی و اقربالری طرفندن اکراملر کوردك.

اورسکی مسلمانلری عموما خالص، دیندار و مسافر پرور آدملردر. مکتب و مدرسه‌لری، مسجد وجامعلری ضررسز روشده معموردر. کوبسینك ایچلرینه کروب یوررگه طوغری کلدی. حاجیلردن بری قزلر ایچون دیه گوزل بر بنا أشلاتمش ایمش بونی بالقصد واروب کوردك.

اورسکی سفرندن ایکنچی بر مقصدم منصور آخوندنك قبرینی ایزلاب تابمق واولنور ایسه تاشندغی یازولرینی کوچروب آلمق ایدی. «آثار» نی باصدردیغم وقت، بونك وفات سنه‌سینی و قبری نه یرده ایدیکنی بیلمامشیدم. صوكره ابوبکر افندی الحسینی بر مکتوب یازوب منصور آخوند اورسکی شهرنده طوروب تخمینا هجری ایله ۱۱۷۲ تاریخنده وفات ایتدیکنی و شهرنك حاضرگی مقبره‌سینه باشلاب دفن اولندیغنی بیان قیلمشیدی. روایتلرگه کوره منصور آخوند، بوندن یوز ایللی ییللر مقدم بر تاریخده سیاسی تهمت سببندن اورسکی شهرینه نفی ایدلمشدر. فقط منصور آخوند قبری نا معلوم ایدیکنی اورسکی‌ده

ایشتدیکمدن صوڭ، ایزلب یوررگه لزوم کورمادم.

احمد افندی، کتبخانه‌سینی بتون بتونه بڭا تسلیم ایتدی. بن‌ده بو کتبخانه‌ده آمر وناهی‌کیسلدم. هر نه قدر مال تابمش مغربی قبیلندن حرص ایله کتابلرنڭ اورتالغینه کروب آقتاررغه کرشدم ایسه‌ده کیلوچی کیتوچیلرنڭ، واراچق و یوریه‌چك یرارنڭ کوبلگندن دقت ایله تفتیش ایدرگه موفق اولمادم. فقط بونده پك ایسکی طبعلر ومستشرقلر تصحیحی ایله باصلمش نادر اثرلر موجوددر.

***

قمز مجلسلری حقنده کوب حکایتلر ایشدر ایدم، اورسکی شهرنده بونلرنی کوزم ایله کوردم. «ولیس الخبر کالعیان» دیبورلر. صحیح! ایشتمك، کورمك درجه‌سنده اولماز ایمش. تکرار دیبورم‌که «اورسکی» شهرنده قمز مجلسلرینڭ نه روشده اولدیغنی کوردم. بحث و مناظره‌لرنڭ نه‌لرگه منجر اوله‌چغنی حس أیلدم. علما مجلسینه و علم اهلینه لائق اولمیه‌چق بعض حاللرنی مشاهده ایدوب متأسف اولدم. انسانادر، قصورلق اوله بیلور، حق سبحانه وتعالی عفو بیورسون!

«علم اهللری راهبلر روشنده عزلت ایتسونلر وقبر اهللری قبیلندن عمیق سکوت و سکونتلره مستغرق اولسونلر» دیمیورم. تشحیذ خاطر ایتسونلر، مناسب وقتی ایله روحلرینی خوشلاندرسونلر، مزاح ولطیفه سویلاسونلر، ابیات و أشعار اوقوسونلر حتی ضررلی نتیجه‌لردن سلامت اولمق شرطی ایله موسیقی وفونوغراف داوشلری استماع ایتسونلر، مولانا جامی: «منع سماع کی میکند فقیه * غافل از سر و نفخت فیه» دیبور. فقط بونلرنڭ هر بری ادب اهللری مجلسلرینه لائق روشده اولسون، مجلس رفیقلرینڭ کوڭللری جراحتلنمیه‌چك صورتده اجرا ایدلسون، دیبورم. «ای خلیلم! طریشوب کعبه‌یی یابمقدن ایسه * یاب کوڭل خانه‌سینی بیت خدا ایستر ایسه‌ڭ!».

روسیه مسلمانلری آراسنده اولمش مشهور بر طوینی بر سوداگرنڭ: «طوی مجلسنده هر تورلی خلقلر کوب اولدی، بز سوداگرلر بر برمز ایله تانشدق، کسبلرمزنی آلغه یبارمك حقنده جدی مشورتلر ایتدك. باشقه آدملرده اجتماعلرندن دوستلق پیدا قیلدیلر. اما ملالر، اورنلرینه اوطوروب بتار بتمازده بر بری ایله قچقرشورغه کرشدیلر، استغفرالله! آیتوشمگان سوزلری قالمادی و بر برینه دشمنلق گیزلدیکلری حالده تارالدیلر، بتون خلق بر برندن ممنون اولوب آیرلدقلری حالده ملالرنڭ بویله تالاشولرینڭ وبر برینه آچیغلاندقلری حالده آیرلولرینڭ سببنی هیچ برمز آڭلامادی!». دیه تعریف ایتدیکی خاطرمده قالمشدر.

مع ما فیه «اورسکی» شهرنده اولان مجلسلر خوشمه کتدی: «کررنا احادیث الزمان الذی مضی* فالذلنا محمودها و ذمیما» دیه تمثل ایدرگه مجبورم.

ر. ف.

تصحیح.

اوتمش ١٩نچی عدد «شورا» ده صحیفه اعتباری یاڭلش بولغان: ٥٨٧ اورنینه ٥٧٧ دن باشلاب آخر بیتنده ٦٠٨ بولورغه تیرشلی.

محرری: رضاالدین بن فخرالدین.
ناشرلری: محمدشاکر و محمدذاکر رامیفلر

«شورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه‌در.

آبونه بدلی: سنه‌لك ٥، آلتی آیلق ٢ روبله ٦٠ کاپك.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنه‌لك ٩، آلتی آیلق ٤ روبله ٦٠ کاپك در.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-й СТР. ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 и 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакція журн. „ШУРО“.

اورنبورغده «وقت» مطبعه‌سی.
ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ОРЕНБУРГЪ.